

ITSEMURHAN RITUAALISEN RANKAISEMISEN MERKITYKSET UUDEN AJAN ALUN RUOTSISSA JA SUOMESSA

Riikka Miettinen

Abstract

As in all of early modern Europe, suicide was considered a grave sin and a punishable felony in Sweden and Finland well into the late 19th century. Suspicious deaths were investigated in the local lower courts where several witnesses were questioned about the mental state and background of the deceased. According to the secular laws, corpses of sane suicides were burnt at the stake or buried in the woods while insane suicides received a silent burial outside or later inside the churchyards. In both cases, usual ceremonies and death rituals as well as the presence of clergy were denied; the executioner disposed of the corpses of sane suicides, whereas the corpses of the insane were taken care of by relatives.

The article discusses the various meanings, functions, and consequences of the punishment rituals directed to the suicides' corpses in early modern Sweden, with an empirical focus on 17th century communities. The material comprises about 200 suicide cases sentenced in the secular courts around the large Swedish Empire. Alongside with the rich court records, secular and ecclesiastical legislation as well as contemporary literature include information on the treatment of the suicide's corpse. The meanings of these practices are examined especially in relation to the deceased, the bereaved, and the community.

The relatively severe punishments passed by the secular courts served as retribution on the wrongdoer and as a message to the living. The declination of proper funeral and burial site signified that the sentenced was excluded from his Christian and other communities. The verdict made him a dishonorable criminal and sinner whose fate was to wander in liminal state between the communities of the dead and the living and finally end up in Hell. Denial of the usual rites of passage meant that other practices were needed to prevent the unnaturally deceased from haunting. Burning or burying the corpse in a distant location availed to keep the restless soul far from the settlements. For the bereaved, the public trials and punishments caused further grief and shame. The harsh punishments were also means of communal atonement and purification, crucial in order to avoid God's wrath that could manifest itself in the form of a pestilence, famine, or other disasters. The corpses were usually evaded and left untouched to wait for the investigation and the punishments. Naturally, the desecration of the corpses also served as a prevention measure.

Johdanto

Elokuun alussa vuonna 1688 pienessä Lindebergin kaupungissa Keski-Ruotsin Örebrossa kuohui. Kaupungin silmäätekevä porvari ja raatimies Petter Wellamsson oli tuikannut kotinsa ja pihansa tuleen ja syyllistynyt murhapolttoon. Velkaantunut Petter oli tyhjentänyt talonsa, ajanut vaimonsa ulos, teljennyt portin ja sytyttänyt tulipalon, jonka raastuvanoikeus katsoi johtaneen hänen kuolemaansa. Kaiken lisäksi vaimo oli ennen liekkejä nähnyt Petterin seisoneen pihamaalla ja pistäneen itseään miekalla rintaan. Rangaistukseksi sekä raastuvanoikeus että hovioikeus määräsivät pyövelin keräämään Petterin leuka-, reisi- ja lapaluut, käsivarren ja muut ruumiin jäännökset palopaikalta ja hautaamaan ne metsään.¹ Ruotsin ja Suomen alueilla voimassa olleessa maanlaissa Petterin teko, itsensä surmaaminen, oli säädetty törkeäksi rikokseksi, joka edellytti vainajan ruumiin rankaisemista ja tavallisesta poikkeavaa käsittelyä (Kuningas Kristoferin maanlaki 1442/1926: 184).

Tämänkaltaiset sanktiot tarkoittivat, ettei itsemurharikokseen syyllistynyt vainaja päässyt hautausmaan lepoon tai saanut osakseen yhteisöllisiä hautajaisia ja sen tärkeitä siirtymärituaaleja.

¹ Landsarkivet i Uppsala (ULA): Lindebergs rådhusrätts arkiv A I: 9, n.p. Lindeberg 2.8. – 3.9.1688; ULA: Örebro Länsstyrelses arkiv: Landskansliet D I qa: 3, Lindeberg 25.8.1688.

Sen sijaan kuolemantapaus tutkittiin julkisesti käräjillä ja tuomitun jo menehtynyttä ruumista rangaistiin maallisten lakien mukaan. Tervejärkisten ruumiita kuritettiin joko pyövelin toimeenpanemalla ruumiin polttamisella tai metsään hautaamisella. Mielisairaiksi katsottujen osaksi jäi lakien mukaan omaisten suorittama seremoniaton eli hiljainen hautaus kirkkomaan ulko- tai sisäpuolelle aina 1800-luvun jälkipuoliskolle asti. (Kuningas Kristoferin maanlaki 1442/1926, 184; Vuoden 1734 laki. Pahategon Caari, XIII. Lucu).

Uuden ajan alun (n. 1500–1800) yhteisöissä käytössä olleet itsemurhasta langetetut rangaistukset selittävät osaltaan itsemurhan nykypäiviin säilynyttä tabuluonnetta ja tekoon yhä liittyvää häpeää. Artikkelissa tarkastellaan itsemurhaan liittyviä kuolemanrituaaleja ja niiden merkityksiä, funktioita ja vaikutuksia edesmenneen identiteetin, vainajan omaisten ja yhteisön kannalta varhaisen uuden ajan alun Ruotsissa ja Suomessa. Itsemurhan jälkeisistä rituaaleista keskitytään erityisesti maallisen oikeuden langettamiin rangaistuksiin ja ruumiin käsittelyyn sekä niiden merkityksiin.

Lähteinä toimivat aikakauden maalliset ja kirkolliset lait sekä aiheeseen liittyvä tutkimuskirjallisuus. Tapausaineistona käytetään itsemurhatuomioon johtaneita käsittelyitä alioikeuksien pöytäkirjoista etupäässä Keski-Ruotsin, Lounais-Suomen, Pohjois-Pohjanmaan, Viipurin Karjalan ja Käkisalmen läänin alueilta sekä Svean hovioikeuden asiakirjoista ja sen lähettämistä tuomiokirjeistä vuosilta 1640–1700.² Alueet edustavat uuden ajan alun Ruotsin erilaisia osia valtakunnan ollessa laajimmillaan. Vaikka suurvalta-ajan yhtenäistämispolitiikka oli johtanut alueiden samankaltaistumiseen esimerkiksi lain, hallinnon ja uskonnon kannalta, seudut kuitenkin erosivat monessa suhteessa toisistaan. Pohjoisen ja idän metsävaltaiset, harvaanasutut periferiat olivat niin väestörakenteeltaan, elinkeinoelämältään kuin kulttuuriltaankin erilaisia verrattuna

² Artikkelin perustuu kirjoittajan lisensiaatintutkimukseen (Miettinen 2009) sekä käynnissä olevaan väitöskirjatutkimukseen, jossa keskitytään itsemurhien oikeudelliseen käsittelyyn suurvalta-ajan Ruotsissa. Esimerkkeinä toimivat tapaukset on valittu vajaan parinsadan itsemurhatapauksen aineistosta, joka on koottu Ruotsin Svean hovioikeuden alueen (Uppsalan, Taalainmaan, Gävleborgin, Vestmanlannin ja Örebron läänien) sekä Lounais-Suomen, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan alueiden ja Käkisalmen läänin alioikeuden pöytäkirjoista. Svean hovioikeuden asiakirjoista tärkeimpiä käytettyjä aineistoja ovat hovioikeuden lääninkanslioihin lähettämät tuomiokirjeet, joita on jäljitetty aikaväliltä 1633–1700 niistä kootun hakukortiston (ULA: Kortregister över Svea Hovrätts brev till länsstyrelserna, Svea hovrätts utslag/kriminaldomar) 1633–1700) avulla Uppsalan maakunta-arkistossa säilytettävistä lääninkanslioiden arkistoista. (Kirjekokonaisuuteen viitataan vastaisuudessa ULA: Kortregister över Svea Hovrätts brev till länsstyrelserna, Svea hovrätts utslag/kriminaldomar: Gävleborg län, Kopparberg län, Uppsala län, Örebro län, Västmanlands län, 1633–1700.) Lisäksi tapauksia on koottu mm. Riksarkivetissa säilytettävästä hovioikeuden ennakkotapauskokoelmasta (Riksarkivet (RA): Riksarkivets ämnesamlingar Juridika I: Becchius-Palmerantz samlingar, Vol. 5. Myöhemmin viitataan Becchius-Palmerantz samlingar).

läntisiin keskusalueisiin. Vaikka alueellisia eroja ja ajallisiakin muutoksia itsemurhan ja itsemurhaajan rankaisemiseen liittyvien käsitysten ja uskomusten suhteen varmasti esiintyi, aineisto tarjoaa viitteitä sekä useista jaetuista näkemyksistä että eroavista tulkinnoista.

Muun muassa Michael MacDonald ja Terence R. Murphy (1990) ja Georges Minois (1999) ovat läntisen Euroopan itsemurhien historiaan liittyvissä tutkimuksissaan tuoneet esiin, kuinka suurta paikallista variaatiota itsensä surmanneiden rangaistusmuodoissa oli Euroopan eri alueilla. Esimerkiksi Metzissä ja Strasbourgissa ruumis laitettiin tynnyriin, joka naulattiin kiinni ja heitettiin jokeen. Lillessä Pohjois-Ranskassa puolestaan miehen ruumis tuli vetää hirttopaikalle ja hirttää ja naisen ruumis tuli polttaa. Englannissa mieleltään terveen itsemurhaajan ruumis vietiin alastomana tien risteykseen ja heitettiin kuoppaan, jonka jälkeen se seivästettiin tiukasti kiinni maahan ja kuoppa peitettiin. Joillakin Keski-Euroopan alueilla itsemurhan tekotapa määritteli rangaistuksen toteutustavan. (MacDonald & Murphy 1990, 15–20; Minois 1999, 35–36.) Erilaiset ja erikoiset rangaistukset osoittavat, että itsemurhaajan ruumiin käsittelyyn liittyvillä toimituksilla oli selvästi rituaalisia ja symbolisia tehtäviä.

Itsemurhasta langetettujen rangaistusten merkityksiä ja funktioita on kuitenkin tutkittu varsin vähän uuden ajan alun osalta. Toisaalta Alexander Murray (2000) on kattavassa tutkimuksessaan keskiajan Euroopan itsemurhista tuonut esille sekä maallisen että kirkollisen kriminalisoinnin taustoja ja ruumiin rankaisemisen taustalla olevia periaatteita. Myös Lieven Vandekerckhove (2000) on tehnyt tulkintoja keskiajan ja uuden ajan alun Länsi-Euroopassa käytössä olleiden itsemurharangaistusten sosiaalisista funktioista ja rituaalisista puolista. Itsemurhaajan ruumiiseen liittyvää pelkoa ja sen rankaisemisen merkityksiä on tarkasteltu myös uuden ajan alun englantilaisten (MacDonald & Murphy 1990; Houston 2010) ja saksalaisten (Koslofsky 2004; Lederer 1997) yhteisöjen osalta. Tutkimuksissa ruumiin häpäisyrituaalien on usein katsottu saaneen vaikutteita esikristillisen ajan kansanomaisista uskomuksista ja tavoista sekä myöhemmästä synkretistisestä taikauskosta.

Ruotsin ja Suomen osalta itsemurhien historian tutkimus on puolestaan pitkälti sivuuttanut aiheen. Toisaalta itsemurhiin ja itsemurhaajien rankaisemiseen liittyviä kansanuskomuksia on jonkin verran tarkasteltu 1800-luvun ja sitä myöhempien aikojen osalta (esim. Nygård 1994; Pentikäinen 1990). Jussi Pajuoja (1998) on puolestaan tehnyt tulkintoja itsemurhan kriminalisoinnin poliittisista

funktioista. Kuitenkin erityisesti uuden ajan alun itsemurhien empiirinen tutkimus on ollut suhteellisen vähäistä johtuen lähinnä teosta kertovien lähteiden puutteesta ja hajanaisuudesta.

Rangaistusten rituaalisten merkitysten tutkimus vaikeutuu juuri lähteiden puutteen takia; varsinaisista toteuttamistavoista ja niihin liittyvistä käsityksistä ja uskomuksista on säilynyt erittäin vähän tietoa uuden ajan alun Ruotsista ja Suomesta. Lähinnä alioikeuksien pöytäkirjoissa esiintyvät hajamaininnat antavat viitteitä itsemurhaajan ruumiin rankaisemisen merkityksistä ja tarkoituksista. Toki myös rangaistusmuotojen kontekstointi aikalaisympäristöön ja sen kulttuuriin tarjoaa mahdollisuuden tehdä tulkintoja rangaistusten merkityksistä eri toimijoiden kannalta.

Kristillisen kirkon hautauskielto

Itsemurhaajan ruumiin tavallisesta poikkeavalla kohtelulla on pitkät juuret. Kristillinen kirkko määritteli kantansa itsemurhaan kirkon järjestäytymisvaiheessa ensimmäisillä vuosisadoilla. Tunnetuimman ja vaikutusvaltaisimmaksi jääneen tulkinnan teki kirkkoisä Augustinus, joka tuomitsi itsensä surmaamisen kaikissa muodoissaan. Teologisissa perusteluissa keskeisimpinä argumentteina itsemurhan vääryydestä käytettiin pitkään erityisesti Mooseksen viidennen käskyn rikkomista sekä ihmisen elämän pyhyyttä ja kuulumista Jumalan omistus- ja päätäntävällän alaisuuteen. (Pirinen 1967, 17–18; Amundsen 1989.)

Kirkko oli jo varhain erotellut kunnollisten ja suurissa synneissä kuolleiden jäsentensä hautaustapoja; itsemurhaajat luokiteltiin 400-luvulta lähtien samaan ryhmään kuin pannaan julistetut ja parannuksen tekemättä jättäneet rikolliset, joilta kiellettiin kristillinen hautaus seremonioineen. Vihitty kirkkomaan haluttiin pitää puhtaana vakaviin synteihin syyllistyneiden saastuttavasta vaikutuksesta. Hautauskielto säilyi osana katolisen ja myöhempien protestanttisten kirkkojen säännöstöä, vaikka sinänsä vanhasta ajatuksesta kirkkomaan pyhästä maaperästä pyrittiin eroon. Luterilaisessa ajattelussa korostettiin entistä vahvemmin epätoivon eli Jumalan armon epäilemisen synnin sekä Saatanan yhteyttä ja osallisuutta itsemurhaan. (Rimpiläinen 1971, 55–57; Sihvo 1989; Nygård 1994, 117–118; Miettinen 2009, 121–129.)

Koska itsemurhaajat monien muiden rikollisten, harhaoppisten ja Jumalaa pilkanneiden tapaan olivat teoillaan osoittaneet, etteivät he noudattaneet kristikunnan ja uskon jäsenyyden ehtoja, oli luontaista, etteivät he saaneet kunnan kristityn kohtelua kuolemansa jälkeen. Hautauspaikka ilmaisi

kristilliseen yhteisöön kuulumista tai siitä erottamista. Yleisimpien tulkintojen mukaan itsemurhaajat siis menettivät kirkon jäsenyyden eikä heillä ollut mahdollisuutta ylönousemukseen tai ikuiseen elämään tuonpuoleisessa. Muiden katumattomina kuolleiden tapaan heidän kohtalonsa oli ikään kuin sinetöity; kirkon näkökulmasta kauhein rangaistus sisältyi jo pelastuksen mahdottomuuteen. (Hall 1928, 71–76; Pirinen 1967.) Voidaan ajatella, että eronteko eri ryhmien kuoleman- ja hautausrituaalien suhteen oli keskeistä myös moraaliopetuksellisista syistä; hautauksen ja pelastuksen mahdollisuuden epääminen osoitti, mitä kirkko piti vääränä käyttäytymisenä.

Uskonpuhdistuksen jälkeisessä Ruotsin valtakunnan kirkkojärjestyksessä vuodelta 1571 jatkettiin katolista tapaa ja kiellettiin kristillinen hautaus ja hautausmaa itsemurhaajilta.³ Hautauskielto perusteltiin heidän epätoivoisuudellaan, joka oli yksi suurimmista kuolemansynneistä.⁴ Silti kirkkojärjestyksessä mainittiin kiellon koskevan kirjaimellisesti vain tietien tahtoen eli harkitusti itsensä surmanneita (Vuoden 1571 kirkkojärjestys 1571/1932, 132). Säännöstö jätti epäselväksi mielisairauden tilassa itsensä surmanneiden viimeisen leposijan ja sallitut menot. Tämä kirkkojärjestyksen ristiriitaisuus aiheutti joitakin käytännön tason ongelmia. Noudattaessaan kirkkojärjestystä papit ja piispat rikkoivat maallista lainsäädäntöä, jonka mukaan kaikki, mielisairaudessakin itsensä surmanneet kuuluivat kirkkomaan ulkopuolelle (Rimpiläinen 1971, 275–278). Paljastuneita väärinkäytöksiä tuotiin alioikeuksiin 1600-luvun kuluessa.⁵ Kirkon ja kruunun välinen tuomiovaltakonflikti ilmeni esimerkiksi Hedemorassa Taalainmaalla vuonna 1646, kun raastuvanoikeus määräsi jo kirkkomaalle tuomiokapitulin ja piispan luvalla haudatun itsensä veitsellä surmanneen miehen kaivettavaksi ylös ja siirrettäväksi metsään ja roviolle.⁶

³ Vuoden 1575 *Nova Ordinantiassa* kirkkojärjestykseen lisätyt säännöt täsmensivät kieltoa: itsemurhaajilta evättiin muiden törkeisiin rikoksiin syyllistyneiden tapaan hautausmaa, kunniallinen hautaus ja kellojen soitto. *Nova Ordinantia Ecclesiastica 1575*, 252-254; Ohlander 1986, 36-37.

⁴ 'Sielfspillingar, thet ärö the som icke genom willo, vthan ellies aff berädt modh, sigh förgöra, skola ingalund komma j kyrkiogården. Ty the haffua warit förtwifladhe.' Vuoden 1571 kirkkojärjestys 1571/1932: 136.

⁵ Esim. Kansallisarkisto (KA): Kymenkartanon lääni KO a 2: 269v, Elimäki 26.-27.9.1670; KA: Jääski, Ranta ja Äyräpää II KO a 4: 151-152, Jääski 14.-17.2.1688.

⁶ ULA: Kopperberg länsstyrelses arkiv, Landskansliet: D II: 2, Svea hovrätts brev 3.6.1646. Svean hovioikeus antoi kuitenkin luvan jättää ruumis hautasijaansa.

Vuoden 1571 kirkkojärjestys säilyi Ruotsin valtakunnan kirkon ja papiston tärkeimpänä ohjekirjana aina vuoden 1686 kirkkolain voimaantuloon asti.⁷ Kirkkolaisissa päätös itsemurhaajan hautauksesta siirrettiin kiistattomasti maallisen oikeuden ratkaistavaksi. Laissa painotetaan, ettei papin tule kiirehtiä sellaisten henkilöiden hautaamisessa, jotka ovat eläneet jumalatonta elämää ja kuolleet suurissa synneissä. Kirkkoherrojen käsketään odottaa aina maallisen tuomioistuimen tutkintaa ja ratkaisua. Saman täsmennetään koskevan myös niitä *'jotca Hengens huckawat'*. (Kirkkolaki 1686/1986, 78 (XVIII. Lucu. § XII.)

Itsemurha uuden ajan alun maallisessa lainsäädännössä

Moderneissa länsimaisissa yhteiskunnissa ihmisen kuolintapa ei enää määrittele ruumiin kohtelua - ainakin virallisten normien mukaan vainajat saavat osakseen yhteisön jäsenyytensä mukaiset rituaalit. Vaikka periaatteessa kohtelu on tasa-arvoista, käytännöt ja asenteet eri kuolintapoja kohtaan toki vaihtelevat. Peruseriaatteena kuitenkin pidetään, että menehtynyt ei vastaa elinaikaisista tekemisistään ja rikkomuksistaan. Samasta syystä vuosisatoja käytössä olleet erilaiset vainajille langetetut rangaistukset sekä häpäisevät ruumiinkäsittelytavat tuntuvat vierailta nykyihmisestä; modernin oikeusajattelun mukaan kuolema poistaa henkilön rikosoikeudellisen ja moraalisen vastuun (Vandekerckhove 2000, 11–12).

Itsensä surmaaminen oli kuitenkin esimodernin ajan Euroopassa inestin, eläimeen sekaantumisen, noituuden ja sodomian tapaan yksi vakavimmista synneistä ja törkeimmistä rikoksista, joista rangaistuksena käytettiin tekijän ruumiin häpäisemistä. Institutionalisoitunut ruumiin rangaistustavat vaihtelivat eri rikoksissa ja tilanteissa, ja niillä oli omat rituaaliset tarkoituksensa. (Næss & Österberg 2000, 148–155; Pihlajamäki et al. 2007, 267–269.) Keskiajalla ja uuden ajan alussa käytössä olleet rangaistukset ja itsemurhaan liittyvät uskomukset rakensivat osaltaan nykyistä käsitystä itsemurhan luonteesta; käytännöillä tuotettiin kuvaa itsensä surmaamisesta vääränlaisena ja häpeällisenä kuolintapana.

⁷ Toki 1600-luvun kuluessa ilmestyi useita hiippakuntakohtaisia kirkkojärjestyksiä ja hautaukseen liittyviä ohjeita sekä uuden kirkkolain valmisteluun liittyviä kirkkolakiehdotuksia, joissa itsemurhaan liittyvään tuomiovaltakonfliktiin ei kuitenkaan tavallisesti puututtu. Rimpiläinen 1971, 275–277. Ks. esim. kirkkolakiehdotukset, julk. sarjassa *Handlingar rörande Sveriges historia. Andra serien, II-IV. Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686*. Första-andra afdelningen. Stockholm: Norstedt 1872-1920. Toisaalta esimerkiksi Turun piispa Johannes Gezelius vanhemman vuonna 1673 laatima ja kirkkojärjestystä täydentävä hiippakuntasääntö, *Perbreves Commonitiones*, ottaa kantaa asiaan ja ohjeistaa kirkkoherroja kysymään aina ratkaisua maalliselta tuomarilta itsemurhaajien tapauksessa. Gezelius 1673, 244-245.

Vuonna 1442 voimaan tullut Kuningas Kristoferin maanlaki oli Ruotsin valtakunnan alueen ensimmäinen maallinen laki, jossa mainittiin itsemurha. Maanlain törkeitten asiain kaari eli "Högmålsbalken" sisältää kohdan, jossa kriminalisoidaan itsemurha. Kaari sisältää lähinnä valtakunnan turvallisuutta vastaan suunnattuja ja vakaviksi katsottuja rikoksia; tällaisia olivat muun muassa murhat, toisen surmaaminen taikuudella, noituudella tai myrkyllä, eläimeen sekaantuminen, tuhopolttot ja valtionpetosrikokset, joista kaikista seurasi yleensä kuolemanrangaistus ja ruumiin häpäisevä käsittely. (Konung Christoffers Landslag 1442/1869, 297–310.)

Kaaren neljäs luku määrittää itsemurhiksi kaikki tapaukset, joissa ihminen millä tahansa tapaa surmaa itsensä. Asiaa ei saanut jättää seuraaville käräjille; tapauksen ilmetessä laki määrää kihlakunnantuomarin kutsumaan heti koolle kihlakunnankäräjät, jossa lautakunnan tulee tutkia asia ja tuomarin julistaa tuomio. Muiden törkeiden rikosten tapaan päätös alistettiin vielä hovioikeuteen tarkastettavaksi ja vahvistettavaksi. Rangaistukseksi vainaja piti lain mukaan viedä metsään ja polttaa roviolla. Mielenvikaisuudessa itsensä surmanneet sai kuitenkin haudata maahan kirkkomaan ulkopuolelle. (Konung Christoffers Landslag 1442/1869, 300–301.) Abraham Kollanius suomensi kyseisen lainkohdan 1640-luvulla seuraavasti:

Jos jocun ihminen ihdhensä surma.

Taita nijn pahoin tapahtua, että jocu ihminen ihdhensä surma millä muotoa ikänänsä se tapahtua teadhais: Nijn pitä se mehdhähän wietämän, ja hengisä poldettaman. Mutoin jos se on caickille tiettäwä, että hän nijn taedhottomaxi tuli, ettei hän yhtäkään tapaturma wältä tiennyt, nijn mahdetaan hän maahan ulwos Kircoaedhafta caewetta: Ja cosca sencaldainen wahingo tapahtu, nijn pitä Kihlacunnan wanhimman cohta Sanoma cadhican ylös pyäldämän, ja Kihlacunnan Käräjän cocohon cuhdhuman. Kihlacunnan Lautamiesten tule sen asian tutkia, ja Kihlacunnan wanhimman duomion sen päälle anda. Sen cuollen perilliset ottacaat hänen calunsa.

(Kuningas Kristoferin maanlaki 1442/1926, 184).

Maanlaissa siis pidettiin kiinni katolisen kirkon hautausmaakiellosta, joka oli jo ennestään kirkon lisäksi myös maallisen oikeuden piirissä vakiintunut rangaistusmuoto. Ruotsin vanhemmissa laeissa määrätään usein erikseen esimerkiksi pannaan julistettujen hautaamisesta kirkkomaan ulkopuolelle.⁸ Tietyistä rikoksista kuolemaan tuomittuja ei ylipäänsä haudattu kirkkomaalle: pyöveli jätti esimerkiksi teloitettut tai teilatut usein teloituspaikalle tai kuoppasi heidät syrjäiseen

⁸ Keskiaikaiset maakuntalait ja Maunu Eerikinpojan maanlaki ja kaupunginlaki on julkaistu sarjassa Schlyter, Carl Johan (utg.) 1827–1877. *Samling af Sweriges gamla lagar*. Vol. I–XII, Lund.

paikkaan. Rangaistusmuotoina käytettiin yleisesti erilaisia julkisia, ruumista häpäiseviä toimituksia. Ruumiinrangaistukset, kuten ruoskinta, ruumiinjäsenten silpominen ja ankarimpina pyövelin eri tavoin toteuttamat kuolemantuomiot olivatkin sakkorangaistuksen ohella yleisimpiä rangaistusmuotoja. Toimitukset olivat julkisia, millä tähdättiin rikollisen häpäisemiseen ja maineen vahingoittamiseen. Erityisen häpäisevinä pidettiin esimerkiksi ruoskimista, kuolemanrangaistuksen toimeenpanoa hirttämällä ja ruumiin polttamista roviolla. (Næss & Österberg 2000, 148–155; Pihlajamäki et al. 2007, 268–269.) Itsensä surmanneiden lisäksi sama periaate koski lain mukaan muun muassa noituuteen, inestiin, tuhopolttoon, eläimeen sekaantumiseen ja homoseksuaalisuuteen syyllistyneitä; roviopolttota käytettiin myös näiden rikollisten teloitettujen ruumiiden rangaistus- ja tuhoamistapana (Kuningas Kristoferin maanlaki 1442/1926).

Tyypillisenä piirteenä rikoslaissa voidaan pitää myös mielisairaalle rikoksentekijälle langetettavaa lievempää rangaistusmuotoa. Malli saatiin sekä vanhemmista maakuntalaeista ja oikeuskäytännöistä, joissa mielisairaus toimi rangaistuksen lieventämisperusteena eri rikoksissa, että muualta Euroopasta, jossa tapana oli joko jättää mielisairas itsemurhaaja tuomitsematta tai käyttää vähemmän häpäisevää rangaistusmuotoa. Useiden Euroopan alueiden laeissa mielisairaudessa itsensä surmanneet säästyivät ruumiin julkiselta tuhoamiselta ja pyövelin häpeälliseltä käsittelyltä, ja omaiset saivat hävittää ruumiin. Vaikka mielenvikaisen eli jollain tapaa mieleltään heikoksi katsotun itsemurha käsitettiin osin tapaturmaiseksi, teko edellytti kuitenkin maallisen oikeuden tuomiota ja rangaistusta. (Pajuoja 1995, 19–23; Minois 1999, 35–36; Miettinen 2009, 60–61.)

Erikoisena voidaan pitää laissa mainittua omaisten perimysoikeutta, sillä yleensä vakavien rikosten kohdalla oli tapana rangaista syyllistä sekä kuolemalla että perinnön menettämällä (Konung Christoffers Landslag 1442/1869, 297–310). Takavarikointi oli muuallakin Euroopassa vanha ja yleinen rangaistuskäytäntö törkeiden rikosten kohdalla. Erityisesti Länsi- ja Keski-Euroopassa oli tavallista takavarikoida itsemurhaajan omaisuus alueen hallitsijalle. (MacDonald & Murphy 1990, 18–28, 75; Minois 1999, 36–37; Vandekerckhove 2000, 95–120.) Ruotsissa sanktioita ei kuitenkaan ulotettu vainajan omaisiin; ajatus yksilöllisestä rikosvastuusta alkoi myöhäiskeskiajalta lähtien yleistyä Euroopassa ja muihin kuin rikoksen tekijään kohdistuvia rangaistuksia alettiin pitää kohtuuttomina (Vandekerckhove 2000, 116–119).

Kristoferin maanlaki säilyi käytössä vuoden 1734 lain voimaan astumiseen saakka. Itsemurhatuomioiden toteuttamiseen tehtiin kuitenkin käytännön tasolla muutoksia 1600-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Mieleltään terveiksi luokiteltujen itsemurhaajien osalta ruumiin poltto alkoi 1600-luvun loppua kohden jäädä pois. Rangaistus määrättiin toteuttavaksi siten, että pyöveli vei tuomitun metsään, muuhun syrjäiseen paikkaan tai teloitettujen ruumiille tarkoitettuun paikkaan ja hautasi ruumiin sinne.⁹

Mielisairaiden itsemurhaajien rangaistuksia alettiin puolestaan lieventää erityisesti hovioikeustasolla hiljaisiksi, eli ilman seremonioita toimitettaviksi, omaisten ja muiden kunniallisten ihmisten toteuttamiksi hautauksiksi kirkkomaan sisäpuolelle. Käytännössä riippui pitkälti tekijän tilasta ja elämäntavoista sekä kuolemantapauksen olosuhteista, päätyikö mieleltään sairaaksi katsotun itsemurhaajan ruumis maanlain mukaisesti kirkkomaan ulkopuolelle haudattavaksi vai saiko sen haudata kirkkomaan syrjäisempään kolkkaan, pohjoisosaan tai vaikkapa kirkkoaidan alle. Ainakin valtakunnan tärkein hovioikeus, eli pääkaupungissa sijaitseva Svean hovioikeus, määritteli ja langetti rangaistusmuotoja varsin omavaltaisesti ja lain kirjaimesta poiketen. Erityisesti hyvämaineiset, uskonnolliset yhteisön jäsenet, vakavasti sairastuneet sekä muista selkeästi poikkeavat ja vuosia holhottavina olleet mielisairaajat saivat hovioikeudelta osakseen myötätuntoa. Silti näissäkään tapauksissa teosta seurasi tuomio ja rangaistus, kun hautauksen toteuttivat papin sijaan omaiset eikä kristillisiä seremonioita sallittu.¹⁰ Kuten uutta lakia valmistelevalta komission keskusteluista tulee ilmi, myös mielisairauden kohdalla haluttiin pitää kiinni siitä, että eronteko säilyi eikä kukaan itsemurhaaja saisi osakseen samaa kunnioitusta ja hautausta kuin hyvällä ja oikealla tavalla kuolleet (Lagkommissionens protokoll 1694–1711, 148–149).

⁹ Becchius-Palmerantz samlingar, 1-11; ULA: Kortregister över Svea Hovrätts brev till länsstyrelserna, Svea hovrätts utslag/kriminaldomar: Gävleborg län, Kopparberg län, Uppsala län, Örebro län, Västmanlands län, 1633–1700.

¹⁰ Becchius-Palmerantz samlingar, 29-36; ULA: Kortregister över Svea Hovrätts brev till länsstyrelserna, Svea hovrätts utslag/kriminaldomar: Gävleborg län, Kopparberg län, Uppsala län, Örebro län, Västmanlands län, 1633–1700. Vertailun vuoksi mainittakoon, että samanlaisia hiljaisia hautauksia langetettiin jatkuvasti rangaistuksiksi epäselvissä olosuhteissa kuolleille, huonoa elämää viettäneille ja rikoksiin eläessään syyllistyneille henkilöille. Ks. esim. Rimpiläinen 1971, 287. Lukuisia tapauksia: ULA: Kortregister över Svea Hovrätts brev till länsstyrelserna, Svea hovrätts utslag/kriminaldomar: Gävleborg län, Kopparberg län, Uppsala län, Örebro län, Västmanlands län, 1633–1700. Esim. ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie IV, A I: 8, 31v-34, Bjursås 7.7.1699.

Rangaistusmuodot muutettiin samankaltaisiksi vuoden 1734 laissa, jonka mukaan mestaajan tuli haudata tahallaan itsensä surmanneet metsään. "Heikkopäisyydestä, vimhasta tahi muusta sellaisesta tuskasta" aiheutuneiden itsemurhien tapauksessa omaiset saivat haudata ruumiin. (Vuoden 1734 laki. Pahategon Caari, XIII. Lucu.) Käytännössä mielenvikaiset sai haudata kirkkomaalle, ja kuninkaallisten määräysten mukaan hiljaisen hautauksen saivat toteuttaa omaiset ja muut kunnialliset ihmiset, mutta pappi ei saanut osallistua toimitukseen.¹¹ Poikkeavan hautauksen merkityksestä ja häpeällisyydestä kertoo esimerkiksi se, että samankaltaisia hiljaisia hautauksia kirkkomaan syrjäisiin eli huonoihin osiin määrättiin langettaviksi myös eläessään taposta tai varkauksista tuomituille. Terveiden itsemurhaajien lisäksi mestaajan hautauksen metsään tai teloituspaikealle saivat vankeudessa menehtyneet henkilöt, jotka olivat eläessään syyllistyneet vakaviin rikoksiin. (Vuoden 1734 laki. Rangaistus Caari, II. Lucu.) Rikoslakiin kirjattiin myös pitkään käytössä ollut tapa, jonka mukaan epäselvissä tapauksissa mieluummin annettiin vapauttava tuomio eli kunniallinen haudaus (Vuoden 1734 laki. Pahategon Caari, XIII. Lucu. 3 §). Uutuutena laissa kriminalisoitiin myös itsemurhayritys, josta rangaistuksena käytettiin vesi- ja leipävankeutta tai ruoskintaa (Vuoden 1734 laki. Pahategon Caari, XIII. Lucu. 4 §).¹²

Itsemurhan asteittainen dekrimineralisointi maallisen oikeuden ja kirkon piirissä

Vuoden 1734 rikos- ja rangaistuskaaret kumoutuivat Suomen alueiden osalta vasta nykyisen rikoslain tultua voimaan vuonna 1894. Itsemurhaa ei enää mainittu tässä vuoden 1889 rikoslaissa. Käytännössä itsemurhien ja itsemurhayritysten tuomitseminen ja rankaiseminen maallisissa oikeusistuimissa oli tullut harvinaisemmaksi jo vuosisadan alkupuoliskolla, ja lainkohtaa pidettiin yleisesti vanhentuneena. Tuomioistuimet pyrkivät tutkinnoissaan lähinnä sulkemaan muun henkirikoksen mahdollisuuden pois. Yhtäältä yhteiskunnan medikalisoituessa ja maallistuessa sekä omaisten surun ja häpeän vähentämiseksi viranomaiset ja oikeuslääkärit pyrkivät tulkitsemaan itsemurhat mielenhäiriössä tapahtuneiksi, jotta vainaja voitiin haudata edes siunattuun maahan. (Kilpinen 1996; Pajujoja 1989, 132–135; Pirinen 1967, 20; Salmela 2011.) Ruotsissa itsemurha ja itsemurhayritys poistuivat maallisesta lainsäädännöstä muutamia vuosikymmeniä aikaisemmin, vuoden 1864 rikoslain tullessa voimaan. Samassa yhteydessä julkaistu erillinen asetus kuitenkin

¹¹ Hiljaisen hautauksen toteuttamisesta ja säädöksistä ks. esim. Pleijel, Hilding 1983. *Jordfästning i stillhet. Från samhällsstraff till privatceremoni: en samhällshistorisk studie*. Lund: Samlingar och studier till Svenska kyrkans historia 45.

¹² Rangaistuksen itsemurhayrityksestä saivat myös ne, jotka yrittivät valehdella syyllistyneensä johonkin lukuisista kuolemantuomiolla rangaistavista rikoksista. Vuoden 1734 laki. Pahategon Caari, XIII. Lucu. 5. §.

määräsi, että kaikki itsemurhaajat oli haudattava hiljaisuudessa. Tämä määräys kumottiin vuonna 1908. (Jansson 1998, 30; Kilpinen 1996; Mäkinen 1997.)

Asenteet itsemurhaa kohtaan lievenivät ja muuttuivat hitaasti niin kirkon, kansan kuin maallisten viranomaistenkin parissa. Kehitys kohti itsemurhaajien ja muiden vainajien yhdenvertaista kohtelua oli pitkä prosessi, jonka aikana maallisen oikeuslaitoksen ja kirkon säädökset ja määräykset olivat aikaisempien vuosisatojen tapaan usein ristiriidassa keskenään ja kehittyivät ajastaan jäljessä. 1700-luvulla ja vielä 1800-luvun alkupuolella säännöstö oli selvä; terveiden itsemurhaajien tapauksessa sekä maalliset että kirkolliset määräykset ohjeistivat yhä pitämään kiinni ns. häpeällisestä hautauksesta eli hautauksesta kirkkomaan ulkopuolelle ilman kristillisiä seremonioita. Kuitenkin maallisen lain kirjaimesta poiketen vuoden 1869 kirkkolaki poisti Suomen suuriruhtinaskunnasta itsemurhaajien häpeällisen hautauksen, ja salli myös mieleltään terveiksi katsotuille itsemurhantekijöille hautauksen hautausmaalle. Pappikin sai olla läsnä toimituksessa, jonka tuli kuitenkin tapahtua hiljaisuudessa; tavalliset hautausmenot, puheet, saarnat ja kellojen soitto olivat yhä kiellettyjä.¹³ (Kirkkolaki 1869, 88 §.)

Lisäksi vastoin vanhentunutta vuoden 1734 maallista lakia, hiljaisen hautauksen piiriin kuuluviksi luettiin vain *tahallaan* itsensä surmanneet, jolloin mielenhäiriössä henkensä riistäneet voitiin haudata seremonioin kuten muutkin vainajat. (Kirkkolaki 1869, 88 §.) Kirkkolain ja valtakunnan lain yhteensopimattomuus johti osaltaan siihen, että vainajan lopullinen sija saattoi riippua tuomarin tulkinnasta, vakaumuksista ja henkilökohtaisista näkemyksistä. Itsemurhan poistuttua maallisen tuomiovallan piiristä 1890-luvulla päätöksen vainajan mielenterveydestä ja sitä kautta kirkkolain mukaisesti määrätystä hautaustavasta tekivät ruumiinavauksesta vastaavat lääkärit, tai heidän puuttuessaan paikalliset papit. (Pirinen 1967, 20–21; Pajuoja 1989, 132–135; Nygård 1994, 122–131; Salmela 2011.)

Poikkeavan hautaustavan tarpeellisuus ja oikeudenmukaisuus herättikin kiivasta keskustelua erityisesti 1900-luvun alkupuolella. Osa piti erontekoa välttämättömänä, sillä syntistä tekoa ei haluttu hyväksyä suomalla tekijälle juhlallinen hautaus. Toiset puolustivat kaikille samaan, tasa-arvoiseen hautaustapaan siirtymistä vedoten erityisesti omaisten tunteisiin. Ongelmallisena pidettiin

¹³ Samalla tavalla toimitettiin kuolleina syntyneiden, kastamattomina kuolleiden, viinaan kuolleiden, riidassa toisensa tappaneiden ja rikoksen teossa surmansa saaneiden hautaukset. Kirkkolaki 1869, 88 §.

myös sitä, että vainajan sääty ja sosiaalinen asema vaikuttivat liialti tulkintoihin ja hautaustapaan. Lopulta kirkkolain muutoksesta päätti uusi eduskunta, joka poisti vuoden 1910 asetuksella itsemurhantekijöiden hiljaisen hautauksen. (Pirinen 1967: 20–21, Pajuoja 1989, 132–135; Nygård 1994, 122–131.) Tästä lähtien kaikki itsemurhan tehneet tuli haudata samalla tavoin kuin muutkin kuolleet. Käytännön tasolla muutos oli hitaampi; useiden hautuumaiden perällä oli vielä pitkään itsemurhaajien nurkka, jonne vainajat vietiin pohjoisen portin kautta (Pentikäinen 1990, 128).

Sijaton sielu, tuhottu ruumis – rangaistukset korvaavina kuolemanrituaaleina

Useimmissa kulttuureissa poikkeavaksi koettu kuolema myös ritualisoidaan poikkeuksellisesti. Rangaistuksina käytetyt ruumiin hävittämiseen liittyvät toimenpiteet olivat rituaaleja, joilla väärällä tavalla kuollut vainaja erotettiin entisestä suku-, kylä- ja seurakuntayhteisöstään ja pyrittiin siirtämään kuolleiden yhteisöön (van Gennep 1960, 146–165; Pentikäinen 1990, 88).

Kuolemantavan arvostusperiaate näyttäytyy ennen kaikkea tavoissa, joilla kuollutta käsitellään. Suhtautuminen tavallisesta tai "luonnollisesta" poikkeavaan kuolemaan riippuu paljolti käsityksestä menehtyneen kohtalosta tuonpuoleisessa. Kulttuureissa, joissa itsemurha luokitellaan pahaksi kuolemaksi, vainajan uskotaan joko jäävän elämän ja kuoleman väliseen liminaalitilaan tai joutuvan rangaistuksi tuonpuoleisessa. (van Gennep 1960, 146–165; Pentikäinen 1990, 88–107.) Kirkon käsitysten ja opetuksen mukaan katumattomana menehtyneen itsemurhaajan sielu siirtyi peruuttamattomasti kadotukseen. Sama manifestoitiin erottamalla vainaja muiden kristittyjen yhteisöstä kieltämällä tältä ylösnousemuksen kannalta välttämättömiksi katsotut rituaalit eli pitkän kaavan mukainen hautaus ja siunattu leposija. (van Gennep 1960, 160; Pentikäinen 1990, 128–131; Miettinen 2009, 131–132.)

Kansan parissa äkillisen ja vääränlaisen kuoleman uskottiin voivan jättää vainajan sielu sijattomaksi ja rauhattomaksi. Välitilaan jääneitä itsemurhaajia ja heidän ruumiitaan kammottiin, kun tavanomaiset siirtymäriitit ja kuolemanrituaalit, joilla estettiin kuollutta palaamasta kummittelemaan ja häiritsemään eläviä, olivat kiellettyjä. (van Gennep 1960, 161; Pentikäinen 1990, 127–131; Nygård 1994, 131–137.) Myöhemmin tallennetut suullisen kansanperinteen uskomustarinat antavat viitteitä itsemurhaajan kummitteluun ja kohtaloon liittyvistä käsityksistä, vaikka toki vasta 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien kerättyjen tarinoiden perusteella ei voi tehdä kovin pitkälle ulottuvia johtopäätöksiä aikaisempien vuosisatojen suhteen. Uskomustarinoiden

mukaan niin itsemurhan tekopaikkoja kuin hautapaikkojakin pelättiin ja välteltiin, koska levottomien vainajien uskottiin liikuskelevan näillä sijoilla joko pahantahtoisissa tarkoituksissa tai anoen siunauksen ja rukouksien tuomaa rauhaa sielulleen. (Achté & Lönnqvist & Pentikäinen 1985, 68–70; Nygård 1994, 132–135.)

Esimerkiksi Arne Janssonin mukaan uskomus oli yleinen niin muualla uuden ajan alun Euroopassa kuin Ruotsissakin: sielu saattoi jäädä levottomaksi, ja kummittelun estämiseksi käytettiin erilaisia rituaaleja, jotka vaikeuttivat itsemurhaajan paluuta kotisijoilleen. Esimerkiksi yön pimeydessä hautaamisen uskottiin eksyttävän harhailevan sielun, ja itsemurhaajan talon kynnyksen puhdistamisella hankaloitettiin paikan tunnistamista. (Jansson 1998, 64–65; Jansson 2004, 92–94.) Uskomus itsemurhaajien kummittelusta näkyy muun muassa suositussa, Ruotsissa 1600-luvulta lähtien lukuisin painoksina julkaistussa käännösarkkiveisussa, joka kuvaa kuinka itsensä surmannut saksalainen opiskelijanuorukainen vannoo palaavansa vainoamaan entistä rakastettuaan (Een ynckelig wijsa 1685).

Myös laeissa säädettyjä ruumiin hävittämiseen liittyviä rituaaleja voidaan pitää keinoina, joilla välitilaan jäänyttä vainajaa pyrittiin estämään palaamasta elävien yhteisön vaivoiksi. Koska itsemurhaajia ei haluttu hautausmaalle ja papiston tuli kieltäytyä itsemurhan tehneiden kirkollisesta siunaamisesta, ruumiista täytyi luonnollisesti päästä eroon jollain muulla tapaa. Maallisiin lakeihin kirjattujen rangaistusten avulla varsin käytännöllisesti hävitettiin rikollisen ongelmallinen, mätänemään jäänyt ruumis. Samalla mieleltään terveen itsemurhaajan ruumiin polttaminen tai hautaaminen kauas asutuksesta metsään, suohon tai muuhun syrjäiseen paikkaan kuvastaa tarvetta ehkäistä mahdollisesti levottomaksi jäävän sielun palaamista häiritsemään eläviä. Omaisten toimittamaa hautausta ja pyövelin toimeenpanemaa kuoppausta maahan voidaan pitää kirkon tavanomaiseen maahanhautausrituaaliin verrattavissa olevina yrityksinä sitoa sielu hautapaikkaansa.

Maanlain säättämien rangaistusmuotojen ohella käytössä oli nähtävästi paikoin myös kansan omia perinteitä, joilla rauhattomaksi jäävän sielun aiheuttamia häiriöitä pyrittiin ehkäisemään. Esimerkiksi vuonna 1692 Hedemoran alioikeus määräsi, että pyöveli seivästäisi hirttäytyneen sotilaan, Erich Andersson Wargin, ruumiin haudatessaan sen korpeen ja viittasi tuomioissaan

käytössä olleeseen tapaan.¹⁴ Raudussa vuonna 1663 itsensä hirttänyt Helga puolestaan jätettiin kokonaan tuomitsematta, kun vanhemmat olivat jo reilu kuukausi ennen käräjiä haudanneet ruumiin suohon.¹⁵

Ruumiin rankaisu synnin ja rikoksen sovituksena

Itsemurhasta langetettuja maallisia ja kirkollisia tuomioita voidaan tarkastella kuritustoimina, joilla normeja vastaan rikkonutta rangaistiin perinteiseen oikeusajatteluun sisältyvän kostoperiaatteen mukaisesti. Samalla tekijän erottaminen yhteisöstään ja keskeisimpien tavallisten siirtymäriittien epääminen sovitti tuomitun rikoksen ja synnin.

Yhteisölle Luojan tahtoa vastaan sotiva törkeä synti merkitsi uhkaa, sillä karkeiden rikkomusten katsottiin tahraavan koko yhteisön ja nostattavan Jumalan vihan sen ylle. Jumalan uskottiin rankaisevan esimerkiksi katojen, tautien ja sotien muodossa koko pitäjää tai pahimmillaan jopa kokonaista valtakuntaa yksittäisten jäsenten rikoksista ja synneistä. Myös pienemmät vastoinkäymiset ja luonnononnettomuudet, kuten tulvat, nähtiin usein seurauksina jonkun ihmisen pahuudesta ja syntisyydestä. Katumus, parannus ja rangaistus lepyttivät Jumalan vihaa; rankaisematon tai selvittämätön synti tai rikos puolestaan johtivat Jumalan lähettämään vitsaukseen. Kruunun tehtävänä oli torjua tämänkaltaisia yhteisöllisiä uhkia valvomalla Jumalan lakien noudattamista ja tarvittaessa rankaisemalla Jumalan maanpäällisenä sijaisena alamaisiaan. Jumalan koston koskettaessa koko yhteisöä synti oli aina vääräys sekä Jumalaa että maailmaa vastaan, jolloin erilaiset moraaliset ja varsin yksityisetkin rikkomukset tuli selvittää ja sovittaa myös maallisessa oikeusistuimessa. (Vilkuna 1996.) 1600-luvulle tultaessa käsitys kruunusta Jumalan lakien valvojana ja synnintekijöiden kurittajana oli korostunut entisestään. Jumalaa loukkaavien rikkomusten rankaisu ja Jumalan rangaistusten ehkäisy katsottiin esivallan kiistattomaksi velvollisuudeksi. (Kjöllersström 1957, 40–52, 68–100.)

Rangaistusrituaalien tarkasteleminen jumalallisen koston välttämisenä tuo niihin uuden sosiaalisen ulottuvuuden; itsemurhaajien ruumiiden poikkeava kohtelu voidaan nähdä myös puhdistautumisena

¹⁴ ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie VII, A I: 1, Hedemora 6.-7.10.1692. Hedemoran alioikeus tuomitsi Erichin 'effter brukelig sedwahnå må af Bödelen uthtagas, och i nästa Kiäre nedgrafwa med pähla igenom slagen.' Svean hovioikeus kuitenkin päätti, että yleisen tavan ja lain mukaisesti pyöveli ottaa ruumiin alas, vie sen metsään ja hautaa sinne. ULA: Kopparbergs Länsstyrelses arkiv: Landskansliet D II: 17, Hedemora 9.11.1692.

¹⁵ KA: Käkisalmen lääni KO a 3: 1128v-1129, Rautu 14.-15.7.1663.

ja tasapainon palauttamisena yhteisön epäonnistuneen jäsenen tekemän saastuttavan teon jälkeen. Erityisesti ruumiin polttamista roviion tullessa voidaan verrata keskiaikaiseen käsitykseen kiirastulen puhdistavasta vaikutuksesta (Klemetilä 2004, 50; Kuula 2006, 214–216; Miettinen 2009, 133, 137). Tuli puhdisti itsemurhaajan tekemän kammottavan synnin sekä tuhosi vakavaan rikokseen syyllistyneen ruumiin, jolloin siitä ei jäänyt mitään muistuttamaan muita hänen luonnottomaksi katsotusta teostaan.

Myös 1600-luvun jälkipuoliskolta lähtien roviolla polttamisen korvannut pyövelin toimittama hautaus toimi raskaan synnin sovittavana rangaistusrituaalina. Tämänkaltaiset julkiset ja häpäisevät ruumiin hävitystavat olivat sopivan ankaria rangaistuksia itsemurhan synnin vakavuuteen nähden. Tekijä tuli jättää mielellään koskemattomana kuolinpaikalle odottamaan toisinaan pitkittyväkin oikeuden tuomiota ja hovioikeuden vahvistusta, jonka jälkeen omaiset tai kovemman rangaistuksen tapauksessa pyöveli nouti ruumiin.¹⁶ Jo pelkästään kunniaattoman ja kartetun pyövelin käsittely oli vainajan maineen ja ruumiin häpäisevä toimitus (Klemetilä 2004, 103–105, 112–115). Malli selväjärkisten itsemurhaajien hautaukseen oli otettu Raamatusta: häpeällisessä hautauksessa rikollisen ruumis raahattiin kuolin- tai teloituspaikalta ja haudattiin kuten kuollut aasi tai koira (*sepultura asinina/canina*). Tavallaan tekijä siis epäinhimillistettiin ja alennettiin eläimen raadoksi. (Loccenius 1673, 676–677; Ohlander 1986, 45–46; Vandekerckhove 2000, 20–21, 43–44.)

Sen lisäksi, että ihminen rikkoi Jumalan tahtoa ja suunnitelmaa vastaan, riistämällä oman henkensä hän loukkasi myös hallitsijansa valtaa ja auktoriteettia. Alamaisten ruumiin katsottiin kuuluvan Jumalan ohella myös vallanpitäjälle, jolla oli oikeus verottaa ja käyttää sitä tuotantovoimanaan. Kuninkaan omaisuuden riistämisen ohella itsensä surmannut oli hyökännyt kruunun valtaa vastaan loukkaamalla sen yksinoikeutta väkivaltaan ja oikeudenkäyttöön, kun tuomiovallan monopoli ja päätösvalta kuolemasta kuului ainoastaan Jumalalle ja tätä tämänpuolisessa maailmassa edustavalle alueen hallitsijalle. (Foucault 1980, 33, 60–61; Murray 2000, 55–68; Pihlajamäki et al. 2007, 254–256.)

Kun synnin ja rikkomuksen seuraukset katsottiin näin vakaviksi, niiden ennaltaehkäisyn tärkeys korostui. Itsemurhauhan tapauksessa se tarkoitti lähinnä epäilyttävän henkilön vahtimista ja

¹⁶ ULA: Kortregister över Svea Hovrätts brev till länsstyrelserna, Svea hovrätts utslag/kriminaldomar: Gävleborg län, Kopparberg län, Uppsala län, Örebro län, Västmanlands län, 1633–1700.

rohkaisemista sekä pappien harjoittamaa sielunhoitoa.¹⁷ Luonnollisesti myös itsemurhien kärjäkäsitteillä ja tuomitsemisella sekä ruumiisiin kohdistetuilla rangaistuksilla pyrittiin ehkäisemään itsemurhia vastaisuudessa; rangaistusrituaalien keskeinen tehtävä oli muidenkin julkisten rangaistusten tapaan toimia myös auktoriteettien viestinä koko yhteisölle (Klemettilä 2004, 62). Ruumiin häpäisyllä oli pelotearvoa; tällöin rangaistuksen kautta lähetetyn viestin kohteena olivat tuomitun sijaan eloonjääneet. Itsemurhien tuomiolauselmissa toistuukin perustelu, kuinka ankarin rangaistus eli pyövelin toimittama roviolla poltto tai hautaus langetettiin esimerkiksi ja varoitukseksi muille.¹⁸

Itsemurhan saastuttava vaikutus

Itsemurha Jumalan vihaa nostattavana syntinä merkitsi siis uhkaa ja ikään kuin heitti varjon koko yhteisön ylle. Luonnoton teko rikkoi järjestyksen, ja symbolisesti saastutti ja vaaransi jälkeenjääneet. Itsemurhan saastuttavaan vaikutukseen viittaa myös se, että käräjillä tuli usein esiin, kuinka itse ruumis herätti kauhua eikä siihen haluttu tai saanut koskea. Ruumiit jätettiin lähes poikkeuksetta koskemattomina löytöpaikoilleen odottamaan tutkintaa ja tuomion täytäntöönpanoa. Hukuttautuneiden ruumiit kiinnitettiin köydellä paaluun ja jätettiin veteen tai vedettiin köysin tai muiden välineiden avulla rannan törmälle.¹⁹ Esimerkiksi Bjursåsissa vuonna 1693 talonpoika Johan Johansson oli löydetty kellumasta järvessä, mutta ruumis lipui onnekaasti tuulen vaikutuksesta rantaan, jonne se saatiin kiinnitettyä.²⁰ Hirttäytyneet jätettiin pyövelin alas leikattaviksi, ellei tekijä osoittanut merkkejä siitä, että hänet voitaisiin vielä pelastaa.²¹ Näin tehtiin siitäkin huolimatta, että

¹⁷ Esim. Esim. ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie III, A I: 15, 98-98v, Skedvi 30.7.1672; RA: SHA, Domböcker Gävleborgs län 27a: 436-441, Järvsjö 21.7.1679; RA: SHA, Domböcker Kopparbergs län 23b: 892-899, Husby 14.2.1687; KA: Jääski, Lappee, Ranta ja Äyräpää KO a 7:235-237, Lappee 30.9.1680; KA: Pohjois-Pohjanmaa KO a 3: 162-163, Liminka 9.-12.2.1683; ULA: KLHA Serie X, A I: 5, 70-70v, Skedvi 4.7.1695; KA: Ylä-Satakunta KO a 11: 1323-1327, Loimijoki 7.-8.5.1700.

¹⁸ ULA: Kortregister över Svea Hovrätts brev till länsstyrelserna, Svea hovrätts utslag/kriminaldomar: Gävleborg län, Kopparberg län, Uppsala län, Örebro län, Västmanlands län, 1633-1700.

¹⁹ Esim. KA: Ala-Satakunta KO a 1a: 440-443v, Eurajoki 17.-18.9.1683; ULA: Faluns rådhusrätt och mag. A I a: 14, Falun 25.3.1684; KA: Pohjois-Pohjanmaa KO a 7: 256-259, Kalajoki 12.3.1687; ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie VII, A I: 2, Hedemora 8.8.1698.

²⁰ ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie IV, A I: 6, 35-35v, Bjursås 5.7.1693.

²¹ ULA: Kortregister över Svea Hovrätts brev till länsstyrelserna, Svea hovrätts utslag/kriminaldomar: Gävleborg län, Kopparberg län, Uppsala län, Örebro län, Västmanlands län, 1633-1700.

metsän eläimet toisinaan raatelivat ja söivät ulkosalla roikkuvia ruumiita.²² Samasta syystä joskus mainitaan, että ulkosalle jäänyt ruumis peitettiin esimerkiksi risuin tai vaatein.²³

Tapausten perusteella näyttää siltä, että ruumiit todella saivat odottaa tuomioita pitkiäkin aikoja löytöpaikoillaan.²⁴ Esimerkiksi Ludvikassa keväällä 1698 hirttäytynyt Anna Andersdotter roikkui pihapuussaan liki kaksi kuukautta ennen kuin pyöveli avustajineen saapui noutamaan ruumiin.²⁵ Vainajaa ei välttämättä siirretty, vaikka tärkeässä piharakennuksessa tai kodissaan roikkuva ruumis aiheutti useita käytännön ongelmia ja saattoi tehdä rakennuksesta käyttökelvottoman.²⁶ Koska ruumiita ei rohjettu liikuttaa tai siirtää ulos, itsemurhaaja saatettiin sulkea kuolinpaikkana toimineen rakennuksen sisään.²⁷ Limingassa Pohjois-Pohjanmaalla vuonna 1677 hirttäytynyt piika oli puolestaan riippunut saunassaan yleistä kauhistusta herättäen peräti kuusi vuotta, kun hovioikeuden päätöstä eli lopullista tuomiota ei ollut kuulunut eikä kenenkään kunniallisen ihmisen katsottu voivan koskea ruumiiseen.²⁸

Toisaalta näyttää siltä, että ruumiin alas leikkaaminen tai siirtäminen oli esivallankin toimesta kiellettyä ennen vuoden 1734 lakia, jossa selkeästi annetaan löytäjille lupa siirtää itsemurhaajan ruumista tuomiota odottaessa (Vuoden 1734 laki. Pahategon Caari, XIII. Lucu. 1.§.). Joissakin tapauksissa ruumiiseen ei selvästi koskettu tutkinnallisista syistä; ruumiin liikuttaminen olisi saattanut epäselvissä tapauksissa herättää epäilyksen lavastetusta itsemurhasta tai vaihtoehtoisesti itsemurhan peittely-yrityksestä. Esimerkiksi myrkyllä, ampuma-aseella tai teräaseella tehdyn

²² Esim. KA: Käkisalmen lääni KO a 4: 137-137v, Kitee 27.-29.8.1683.

²³ Esim. RA: Svea Hovrätts arkiv (SHA), Gävleborgs län 27a: 436-441, Järvsjö 21.7.1679; ULA: Kopparbergs läns häradsrätts arkiv Serie X, A I: 2, 74-76v, Torsång 16.7.1691.

²⁴ ULA: Kortregister över Svea Hovrätts brev till länsstyrelserna, Svea hovrätts utslag/kriminaldomar: Gävleborg län, Kopparberg län, Uppsala län, Örebro län, Västmanlands län, 1633-1700.

²⁵ ULA: Uppsala länsstyrelses arkiv: Landskansliet D II: 21, Ludvika 18.5.1698 ja liite 27.5.1698.

²⁶ Esim. KA: Käkisalmen lääni KO a 4: 357-359, Rautu 31.7.1682; KA: Jääski, Lappee, Ranta ja Äyräpää KO a 11: 8-16, Viipuri 28.-29.1.1670.

²⁷ Esimerkiksi saunassaan hirttäytynyt Marit jätettiin paikalleen, ja ovi suljettiin perässä, koska 'ingen sig drister låta henne röra heller borttaga'. RA: SHA, Domböcker Västernorrlands län 27a: 575v-577, Säbrå 28.-29.4.1679.

²⁸ KA: Pohjois-Pohjanmaa KO a 3: 163-164, Liminka 9.-12.2.1683.

itsemurhan tapauksessa murhaepäily voitiin toki usein kumota kuulemalla lukuisia silminnäkijöitä.²⁹

Silti itsemurhaajan ruumiin liikuttaminen saatettiin tulkita myös osallisuudeksi ja törkeään rikokseen syyllistymiseksi. Sallittua oli, että vielä elon merkkejä osoittavan hirttäytyneen sai leikata alas, mutta itsemurhan peittely ja tavallisen hautauksen salliminen johti osallisten rankaisemiseen tilanteesta riippuen (Abrahamsson 1726, 727). Samasta syystä itsensä surmanneiden ruumiisiin koskeneet ja sitä siirtäneet vetosivat usein tietämättömyytensä tai yksinkertaisuuteensa.³⁰ Omaiset ja tuttavat puhuivat teoistaan anteeksipyyttävään sävyyn osin ilmeisesti alioikeuden nuhtelun ja rangaistuksien välttämiseksi. Kun selkeää säädöstä asiasta ei vielä ollut, alioikeuksien käytännöt asian suhteen vaihtelivat.³¹ Svean hovioikeus vapautti kuitenkin ennakkotapaukseksi muodostuneessa käsittelyssä vuodelta 1695 nimekkään tuomarin itsemurhan salanneet omaiset rangaistuksista lieventävien olosuhteiden vuoksi.³² Kuitenkin 1700-luvulle tultaessa määräyksiä oli ilmeisesti tiukennettu; esimerkiksi vuonna 1710 ruumiin alas leikanteita ja itsemurhan salanneita läheisiä kuritettiin lyhyin vankeusrangaistuksin.³³ Rangaistuksessa viitataan vuonna 1698 annettuun asetukseen, jonka mukaan osallisuudesta törkeään rikokseen voitiin langettaa vankeutta, kujanjuoksua tai piiskaa (Abrahamsson 1726, 727–728).

Tervejärkisen itsensä surmanneen ruumiin käsittely kuului kiistatta pyövelin tehtäviin ja oli jo osa rangaistusrituaalia. Esimerkiksi vuonna 1616 syytettiin ja nuhdeltiin miekalla itsensä surmanneen vainajan siirtäneitä ja pesseitä ystäviä siitä, että he olivat sekaantuneet pyövelin toimenkuvaan ja kohdelleet ruumista samalla kunnioituksella kuin tavallista ruumista (Jarrick 2000, 99–100). Tukholmassa vuonna 1663 nimekäs kirkkoherra Mäster Samuel jopa erotettiin virastaan, kun hän

²⁹ Esim. KA: Vehmaa & Ala-Satakunta KO a 7: 414–417, Eura 17.–18.10.1664; KA: Käkisalmi KO a 20: 122v-127v, Sakkola, Rautu ja Pyhäjärvi 14.8.1699; KA: Vehmaa & Ala-Satakunta II KO a 14: 384–406, Vehmaa & Lokalahti 12.–13.3.1700.

³⁰ Esim. RA: Svea hovrätt, Domböcker Kopparberg 23a: 314v-323, Hedemora 18.–20.7.1687; RA: SHA, Huvudarkivet B III b 1: 2, 109-111, Grimsten 6.5.1695; ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie X, A I: 7, 206-208, Tuna 19.10.1697.

³¹ Esim. KA: Kymenkartanon lääni KO a 2: 320v-321, Vehkalahti ja Valkeala 8.-9.1.1672; KA: Jääski, Ranta ja Äyräpää II KO a 4: 151–152, Jääski 14.-17.2.1688.

³² RA: SHA, Huvudarkivet B III b 1: 2, 109-111, Grimsten 6.5.1695.

³³ RA: SHA, Huvudarkivet D III a: 1, n.p. Sielfspillingz nedertagen, 16.7.1710.

oli leikannut alas hirttäytyneen piikansa ruumiin ja haudannut sen kirkkomaalle - pyöveli syytti pappia työhönsä puuttumisesta ja paikalliset kirkkomaan saastuttamisesta (Ohlander 1986, 40–41).

Silti pelkkä esivallan kielto ei yksinään selitä itsemurhaajien ruumiiden koskettamisen välttelyä. Viipurissa vuonna 1670 käsitelty nuoren rengin itsemurha kuvastaa, kuinka myös yhteisö tietoisesti karttoi ruumiiseen koskemista. Voudin pihamökissä verisenä maannut rengin ruumis oli jo kauan aiheuttanut "pelkoa ja hankaluuksia"³⁴ tilalla ja vouti halusi päästä siitä mahdollisimman pian eroon. Paikkakunnalla ei kuitenkaan ollut pyöveliä, joka voisi noutaa sen. Voudin kerrotaan kuitenkin onnistuneen löytämään jonkun, joka rohkenisi ja uskaltaisi siirtää ruumiin, joten oikeus antoi toimenpiteeseen luvan.³⁵ Itsemurhaajan ruumiiseen liittyvä kauhu ja pelko johtuivat todennäköisesti uskomuksista, joiden mukaan yliluonnolliset voimat ja paholaiset olivat olleet läsnä ja osallisina tämänkaltaisessa teossa (Jansson 2004, 92; Nygård 1994, 133).

Tapaukset viittaavat siihen, että mikäli ruumiita syystä tai toisesta siirrettiin, niitä ei tavallisesti käsitelty tai kohdeltu samaan tapaan kuin luonnollisiksi katsotuin tavoin menehtyneitä. Myös myöhemmät uskomustarinat ja kansanomaiset käsitykset viittaavat samaan; itsemurhaajien ruumiita ei mielellään pesty ja ne laitettiin arkkuun esimerkiksi hiilikoukuin, jottei kirous jäisi sukuun (Achté & Lönnqvist & Pentikäinen 1985, 69). Suoran koskettamisen välttely johtui oletettavasti pelosta itsemurhaan liitetyn pahuuden ja yliluonnollisten voimien tarttuvuudesta. Periaatteet ominaisuuksien tarttuvuudesta ja siirtymisestä kosketuksen kautta kuuluvat olennaisesti taika- ja kansanuskoon (Douglas 2000, 71). Tavallaan suoran koskettamisen välttelyn voidaan tulkita liittyvän myös käsitykseen tekoon yhdistetyn häpeän tarttumisesta; esimerkiksi lakikomission keskusteluissa vuonna 1699 katsottiin, ettei hirttäytyneen alas leikkaavaa voida lukea tai katsoa kunniaattomaksi tai häpeälliseksi.³⁶

Vaikka rangaistusten toteutukseen liittyvistä toimista on säilynyt erittäin vähän tietoja Ruotsista ja Suomesta, on todennäköistä, että jo ruumiin siirtovaihe oli ritualisoitu kuten muuallakin

³⁴ "denna döde Kroppen ligger...till ett stort förhinder och förskräkelse i hans gårdh". KA: Jääski, Lappee, Ranta ja Äyräpää KO a 11: 8–16, Viipuri 28.– 29.1.1670.

³⁵ "Rätten wille tillåta att någon annan, som kunde sigh där till bruka låtha, motta honom affföra, efftersom han och weet een som sigh dedh oppå taga will." KA: Jääski, Lappee, Ranta ja Äyräpää KO a 11: 8–16, Viipuri 28.– 29.1.1670.

³⁶ "att den, som skär ned någon, som sig uphängt, må ej honom tillräknas till wanheder." Lagkommissionens protokoll 1694–1711, 149.

Euroopassa. Yhteisön rituaalinen puhdistautuminen alkoi ruumista siirrettäessä, jolloin sitä kohdeltiin ilmeisen häpäisevästi. Monin paikoin Euroopassa käytössä ollut ruumiin raahaus hevosella tekopaikalta tuomiopaikalle saattoi olla käytössä myös uuden ajan alun Ruotsissa. (Jansson 1998, 28–29; Murray 2000, 23–32; Vandekerckhove 2000, 45–53.) Ainakin aiemmin mainitun ludvikalaisen Annan rangaistuksen toimeenpanoon lainattiin hevosta, jonka avulla ruumis vedettiin metsään. Kuvaavaa on, että toimituksen jälkeen hevosen omistaja ei kuitenkaan enää halunnut eläintään takaisin.³⁷ Myös myöhemmin tallennetuissa kansantarinoissa on kuvauksia itsemurhaajien ruumiiden poikkeavasta kuljettamisesta (Nygård 1994, 134). Mielisairaudessa itsensä surmanneiden tapauksessa tuomion jälkeisestä ruumiin käsittelystä ja kuljettamisesta hautapaikalle ei ole säilynyt tietoja.

Kuten hajatapaukset osoittavat, ruumiin kosketus- ja siirtokieltoja kuitenkin toisinaan rikottiin.³⁸ Ylipäänsä itsemurhaajien ruumiiden siirtäminen, koskettaminen ja salaa hautaaminen ei varmasti ollut niin epätavallista kuin oikeuteen asti päätyneet tapaukset ja niistä säilyneet asiakirjat antavat ymmärtää. On todennäköistä, että omaiset toimittivat salahautauksia ja lavastivat läheistensä itsemurhia onnettomuuksiksi erityisesti ruumiin häpeällisen käsittelyn välttämiseksi. Yhtäältä muiden uskomuksien tapaan pelot ja käsitykset itsemurhan saastuttavasta vaikutuksesta eivät luonnollisesti olleet kaikkien jakamia. Kun myös piispat, papit ja muut arvovaltaiset henkilöt rikkoivat ruumiin käsittelyyn liittyviä kieltoja, näyttää siltä, että itsemurhaajan kohtelusta oli eriäviä näkemyksiä. Kuten esimerkiksi vuosisadan kuluessa ilmestyneissä kirkkolakiehdotuksissa ja valtakunnan lakia valmistelevan komitean keskusteluissa ja lakiehdotuksissa ilmenee, erityisesti mielisairaana tai fyysisesti sairaana itsemurhaa ei pidetty yhtä vakavana ja rangaistavana tekona (Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686; Lagförslag af 1643 års andra lagberedning, afgifvet den 8 Augusti 1643; Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686–1736).

³⁷ ULA: Uppsala länsstyrelses arkiv: Landskansliet D II: 21, Ludvika 18.5.1698 ja liite 27.5.1698.

³⁸ Mm. ULA: Kopparbergs länsstyrelses arkiv, D II: 2, Hedemora 3.6.1646; KA: Jääski, Lappee, Ranta, Äyräpää KO a 7: 72–74, Lapvesi 22.–25.5.1665; KA: Kymenkartanon lääni KO a 2: 269v, Elimäki 26.–27.9.1670; KA: Kymenkartanon lääni KO a 2: 320v–321, Vehkalahti ja Valkeala 8.–9.1.1672; RA: SHA, Kopparberg 23a: 314v–323, Hedemora rr 18.–20.7.1687; KA: KA: Jääski, Ranta ja Äyräpää II KO a 4: 151–152, Jääski 14.–17.2.1688; KA: Kymenkartano ja Lappee KO a 3: 299v–303v, Lappee ja Joutseno 11.–13.6.1688; RA: SHA, Kopparberg 36a: 449v–456v, Grytnäs 27.5.1697.

Itsemurhissa ja itsemurhaajien ruumiissa oli selvästi aste-eroja; tietyissä tapauksissa ja tilanteissa teko oli kauhistus ja ruumista vältettiin, kun taas toisissa, esimerkiksi lasten tai hyvämaineisten, uskonnollisten ja pidettyjen henkilöiden kohdalla, tapahtuma ei välttämättä nostattanut yhtä voimakkaita reaktioita tai edellyttänyt karkeita rangaistuksia.³⁹ Lääkärien puuttuessa niin onnettomuuksien ja itsemurhien erottaminen kuin mielisairaudeenkin määrittely oli tulkinnanvaraista ja riippui sekä tuomarin ja papin näkemyksistä että yhteisön mielipiteestä. Tapaukset osoittavat, että vaikka torjuvat reaktiot ja ruumiin välttely oli yleistä, oikeuskäytännöt vaihtelivat tilanteen mukaan; tulkinta oli aina monen tekijän summa, johon syytetyn sukupuoli, ikä, sosiaaliset suhteet, taloudellinen asema, menneisyys, elämäntavat ja uskonnonharjoitus vaikuttivat.

Itsemurhaajan muuttunut status

Itsensä surmanneen kannalta rangaistusrituaalit merkitsivät entisen identiteetin ja statuksen menettämistä ja muuttumista. Oman kätensä kautta elämänsä päättäneestä tehtiin ulkopuolinen: ruumis erotettiin konkreettisesti kylä- ja kirkkoyhteisöstään ja henkilön katsottiin menettävän kristikunnan jäsenyytensä. Tärkeään rikokseen syyllistyminen puolestaan tarkoitti kunnollisen ja kunniallisen ihmisen statuksen menettämistä. (Koslofsky 2004, 52; Miettinen 2009, 105–106, 139–140, 147–148.) Ottaen huomioon, kuinka keskeinen osa erilaisiin yhteisöihin kuulumisella oli ihmisen kannalta, itsemurhaan liittyvät käsitykset ja sitä seuranneet rangaistukset toimivat varmasti tehokkaina pelotteina.

Vaikka henkensä riistäneen uskottiin ainakin periaatteessa eronneen Jumalan yhteisöstä, vainaja ei ainakaan heti menettänyt kotitalouden tai suvun jäsenyyttään. Ainakin oikeuskäsittelyissä kotitalouden jäsenet ja omaiset olivat tavallisesti läsnä ja syytetystä puhuttiin yhteisön jäsenyytensä ja ammattiasemansa mukaan. Usein läheiset ja naapurit puolustivat pidetyn tuttavansa mainetta, ja yrittivät vedota mielisairauteen lievemmän tuomion toivossa.

Omaisille itse teko merkitsi luonnollisesti kriisiä ja surua. Lukuisissa alioikeuden pöytäkirjoissa tulee esiin, kuinka erityisesti puolison tai lapsen itsemurha toi tuskaa. Esimerkiksi Skedvissä

³⁹ Esim. KA: Kymenkartano ja Lappee KO a 3: 299v–303v, Lappee ja Joutseno 11.–13.6.1688; KA: Ala-Satakunta II KO a 4: 206–208, Huittinen 31.5. & 1.–3.6.1689; ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie X, A I: 2, 84–85, Kopparberg 2.10.1691.RA: SHA, Kopparberg 30a: 560–562, Sundborn 22.5.1694; ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie X, A I: 5, 70–70v, Skedvi 4.7.1695; KA: Kymenkartano ja Lappee KO a 10: 406–410, Kymin välikäräjät 23.7.1696. Lapsia esim. KA: Käkisalmen lääni KO a 10: 6v–8, Rautu, Sakkola ja Pyhäjärvi 22.–26.1.1689; ULA: Uppsala länsstyrelses arkiv, Landskansliet D Iid: 51, Håbo 23.10.1700.

vuonna 1695 hukuttautuneen Erich Nilssonin leski tuli niin surulliseksi, että naapurien täytyi alkaa vahtia tätä ilmeisesti itsemurhan varalta.⁴⁰ Vaimonsa hirttäytymisestä järkyttynyt Daniel Mattsson ei kyennyt saapumaan edes käräjille, ja naapurit olivat huolissaan, että hän menettäisi surun takia järkensä.⁴¹ Samaan tapaan kuvataan vaimonsa hirttäytyneenä löytäneen Antti Matinpajan järkytystä; naapurien kuvausten mukaan mies oli makuukamarista tekemänsä löydön jälkeen repinyt hiuksiaan, itkenyt ja vaikeroinut, šokin tapaan kykenemättä rauhoittumaan.⁴² Paikoilleen jätetyt ruumiit vain pitkittivät läheisten murhetta, ja surussaan omaiset luonnollisesti välttelivät kuolinpaikkaa ja ruumiin näkemistä.⁴³

Läheisten murhetta lisäsi varmasti se, että itsemurhaajan katsottiin tai ainakin opetettiin menettäneen kristikunnan jäsenyytensä mukana mahdollisuutensa ylösnousemukseen. Vaikka eurooppalaiset oppineet keskustelivat erityisesti mielisairaudessa itsensä surmanneen sielun kohtalosta ja Jumalan armon mahdollisuudesta, ainakin epätoivossaan eli terveenä oman henkensä lopettaneiden kohdalla taivaan ja tuonpuoleisen yhteisön katsottiin olevan iäksi suljettuja. (Fergren 1989). Toisaalta, kun teologienkin parissa asiasta oli erimielisyyttä, voidaan arvella, että myös kansan parissa itsemurhaajan taivaspaikasta esiintyi vastakkaisia näkemyksiä.

Menetyksen ohella tapahtuman julkinen käsittely ja syytetyn elämänvaiheiden, mielenterveyden, pahojen tekojen ja ihmissuhteiden selvittely kärjäyleisön läsnä ollessa oli luonnollisesti kotitalouden jäsenille raskasta. Virallinen käsitys, jonka mukaan itsemurha oli mieleltään viallisen tai pahan, moraalisesti ja uskonnollisesti epäonnistuneen ihmisen teko, rapautti tekijän statuksen ohella koko kotitalouden mainetta ja merkitsi varmasti häpeää. Sukulaisten reaktiot ja häpeän tai syyllisyyden tunteet ja niiden ilmentymiset vaihtelivat tilanteittain. Esimerkiksi itsensä surmanneiden lasten tapauksissa niin omaiset kuin oikeus käsittelivät tapahtumaa alaikäisyyteen

⁴⁰ ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie X, A I: 5, 70-70v, Skedvi 4.7.1695. Samana vuonna Vikassakin huomattiin, kuinka hukuttautuneen sepän leski ja tytär olivat alkaneet kärsiä miestäkin vaivanneista vaikeista ajatuksista. Pienen tyttären oireita ja raskasmielisyyttä selitettiin olotilan kulkemisella suvussa, kun taas vaimon tapauksessa raskaiden ajatusten katsottiin saaneen alkunsa juuri miehen itsemurhan takia. ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie X, A I: 5, 81-83, Vika 3.4.1695.

⁴¹ ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie X, A I: 1, 109-109v, Tuna 23.9.1689.

⁴² KA: Jääski, Lappee, Ranta ja Äyräpää KO a 6: 54-57, Ruokolahti 13.-14.6.1664.

⁴³ Esim. ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie XXXIV, A I: 18, n.p., Ludvika 23.4.1698.

viitaten osin tapaturmaisina ja suku halusi olla läsnä hautustoimituksessa,⁴⁴ kun taas huonomaineisten aikuisten kohdalla suku ei usein selvästikään halunnut olla tekemisissä asian kanssa.⁴⁵ Sukulaisten mahdollisten reaktioiden kannalta kuvaavaa on se, että vielä esimerkiksi vuoden 1869 kirkkolaissa itsemurhaajien hiljaisesta hautauksesta mainitaan omaisten saavan olla läsnä toimituksessa, "jos niitä on ja he tahtovat ruumista saattaa" (Kirkkolaki 1869, 88 §).

Vaikka läheisiä ei erikseen rangaistu tai varsinaisesti syytetty tapahtuneesta, käräjillä usein kyseltiin, miksei itsemurha-altista tai mielisairasta ollut vahdittu paremmin. Arveluttavasti käyttäytyviä ja synkkiä puhuvia henkilöitä pyrittiinkin mahdollisuuksien mukaan pitämään silmällä ja heidän yksin jättämistään vältettiin. Tällaisissa tapauksissa hoito- ja holhousvastuu kuului ennen muuta kotitaloudelle, vaikka läheisten ohella toki paikkakunnan papit osallistuivat melankolisen tai muuten huolestuttavia merkkejä osoittaneen henkilön parantamiseen, rukoiluun ja uskon vahvistamiseen.⁴⁶

Nähtävästi itsemurhat toisinaan leimasivat kotitalouden. Tapausten käsittelyissä esiintyy välillä mainintoja vuosia sitten suvussa tai samalla tilalla sattuneista itsemurhista. Esimerkiksi vuonna 1664 Tunassa hirttäytyneen Karinin aviomiehen vuosien takaista hukuttautumista käytettiin osaselityksenä hänen itsemurhalleen.⁴⁷ Myös vuonna 1695 hirttäytyneen renki Johanin katsottiin saaneen vaikutteita emäntänsä vuoden takaisista itsemurhayrityksistä; koko tilan katsottiin olevan muutoinkin huono ja jumalaton.⁴⁸ Taloudessa sattuneen tapauksen nähtiin selvästi altistavan

⁴⁴ Esim. KA: Käkisalmen lääni KO a 10: 6v-8, Rautu, Sakkola ja Pyhäjärvi 22.–26.1.1689; ULA: Uppsala länsstyrelses arkiv, Landskansliet D IId: 51, Håbo 23.10.1700.

⁴⁵ Esim. KA: Jääski, Lappee, Ranta ja Äyräpää KO a 3: 33–37, Jääski 10.–12.2.1660; KA: Vehmaa & Ala-Satakunta KO a 7: 414–417, Eura 17.–18.10.1664; KA: Jääski, Lappee, Ranta ja Äyräpää KO a 15: 324v–325, Äyräpää 25.–27.2.1675; KA: Jääski, Ranta ja Äyräpää II KO a 3: 419–422, Äyräpää 11.5.1685; ULA: Uppsala länsstyrelsens arkiv, Landskansliet D II d: 14, Sotholm 9.8.1687; RA: Stockholms län, 5: 177v–178v, Färentuna 3.10.1695.

⁴⁶ Esim. ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie III, A I: 15, 98–98v, Skedvi 30.7.1672; RA: SHA, Domböcker Gävleborgs län 27a: 436–441, Järvsjö 21.7.1679; RA: SHA, Domböcker Kopparbergs län 23b: 892–899, Husby 14.2.1687; KA: Jääski, Lappee, Ranta ja Äyräpää KO a 7:235–237, Lappee 30.9.1680; KA: Pohjois-Pohjanmaa KO a 3: 162–163, Liminka 9.–12.2.1683; ULA: KLHA Serie X, A I: 5, 70–70v, Skedvi 4.7.1695; KA: Ylä-Satakunta KO a 11: 1323–1327, Loimijoki 7.–8.5.1700.

⁴⁷ ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie III A I: 8, 6–7, Tuna 23.3.1664.

⁴⁸ RA: SHA, Domböcker Stockholms län, 5: 177v–178v, Färentuna 3.10.1695.

jälkeenjääneet itsemurhalle. Huoli teon tarttuvuudesta ja itsemurhaajan omaisten tunnetiloista näyttäytyy myös itsemurhatapausten jälkipuinnissa.⁴⁹

Rangaistusten toimeenpano puolestaan merkitsi, että omaiset eivät voineet toteuttaa tavallisia menettämiseen liittyviä ja psykologisesti tuskaa helpottavia rituaaleja. Ruumis häpäistiin eikä omaisille jäänyt selkeää hautapaikkaa tai tapoja, joiden välityksellä menehtynyttä voitaisiin muistaa ja surra. Kaiken lisäksi näyttää siltä, että omaiset joutuivat maksamaan pyövelille rangaistuksen toimeenpanosta aiheutuneita kuluja.⁵⁰

Itsemurharangaistusten merkitys uuden ajan alun Ruotsissa ja Suomessa

On selvää, ettei pelkkä kirkon hautauskielto ja käsitys itsemurhan syntyisyydestä selitä uuden ajan alussa käytössä olleita erilaisia itsemurhaajan ruumiiseen kohdistettuja rangaistustapoja. Ruumiin hävitystavat olivat lain määräämiä toimituksia, joilla oli niin käytännöllisiä kuin symbolisiakin tarkoituksia ja viestejä. Kun erityisesti liian aikaisin kuolleiden ja oman elämänsä kesken lopettaneiden pelättiin voivan jäädä kummittelemaan ja kiusaamaan eläviä, oli tärkeää tehdä toimenpiteitä häiriön ehkäisemiseksi. Ruumiin hautauksella syrjäiseen paikkaan saatiin mahdollisesti levottomaksi jäävä sielu vähintäänkin kauas asutuksesta. Koska kuvauksia itsemurhaajien roviolla polttamisista, metsähautauksista tai omaisten toteuttamista mielisairaiden itsensä surmanneiden hautauksista ja niitä edeltävistä toimenpiteistä on säilynyt hyvin vähän, on vaikea tietää, millaisia muita tapoja oli käytössä uuden ajan alun yhteisöissä. Käsitkset itsemurhan luonnottomuudesta, likaavuudesta ja järjestyksen rikkovasta luonteesta kuitenkin viittaavat siihen, että ruumiin käsittelyn ja koko hävitysprosessin täytyi olla ritualisoitu. Kummittelun estämisen ohella käytännöt liittyivät myös luonnollisen järjestyksen palauttamiseen ja saastuttavan teon tarttuvuuden ehkäisyyn.

Poikkeavilla ruumiinkäsittelytavoilla osaltaan muutettiin yksilön asemaa ja siirrettiin hänet entisten yhteisöjensä ulkopuolelle. Kunniallisesta ihmisestä tuli rikollinen ja pahantekijä, jonka tekemä synti erotti hänet lopullisesti kristillisestä yhteisöstä ja alensi hänen ruumiinsa saastuttavaksi ja

⁴⁹ Esim. ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie III A I: 15, 105-105v, Skedvi 25.9.1672; ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie X, A I: 1, 109-109v, Tuna 23.9.1689; ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie X, A I: 5, 81-83, Vika 3.4.1695; ULA: Kopparbergs läns häradsrättsarkiv Serie X, A I: 5, 70-70v, Skedvi 4.7.1695.

⁵⁰ ULA: Uppsala länsstyrelses arkiv: Landskansliet D II: 21, Ludvika 18.5.1698 ja liite 27.5.1698.

kartettavaksi raadoksi. Itsemurhan julkinen oikeuskäsittely ja rangaistuksen toimeenpano ei jättänyt tällaista erontekoa kenellekään epäselväksi; rangaistusrituaalin tarkoituksena oli paitsi toimia kostona ja sovituksena myös viestinä koko yhteisölle Jumalan ja kruunun kiistattomasta vallasta ja toisaalta sitä vastaan rikkovien kohtalosta.

Kostona ja sovituksena alusta loppuun asti säädely rangaistustoimitus ja ruumiin häpäisevä käsittely oli kohtuullinen seuraus karkeasta synnistä, joka loukkasi Jumalaa ja kruunua sekä tahrasi ympäröivän yhteisön. Harkitusti tehty teko vaati luonnollisesti ankarampaa rangaistusta. Silti myös mielisairaaksi tai muutoin vajaavaltaiseksi katsotun itsemurha edellytti sovitusta ja tasapainon palauttamista. Vaikka tällaisissa tapauksissa ruumis saatettiin ainakin 1600-luvun loppupuolelta lähtien haudata kirkkomaalle, tekijää kuitenkin rangaistiin seremonioiden ja papin läsnäolon epäämisellä sekä huonommalla hautapaikalla.

Samalla rangaistuksilla pyrittiin ennaltaehkäisemään itsemurhia vastaisuudessa. Oikeustuomioon päätyneiden tapausten vähäisen määrän perusteella vaikuttaakin siltä, että rangaistuksen pelotevaikutus oli tehokas; ruumiin häpäisevä käsittely yhdessä tekoon liittyvien uskomusten kanssa teki itsemurhasta kuoleman, jota vieroksuttiin.

Uuden ajan alun itsemurhaan liittyvät käsitykset, rangaistusrituaalit ja ruumiin käsittelyyn liittyvät käytännöt vaikuttivat huomattavasti ja pitkään kansan ajatteluun ja itsemurhaan liittyviin uskomuksiin. Esimerkiksi myöhemmin kerätyt kansantarinat antavat viitteitä siitä, kuinka itsensä surmanneen poikkeava kohtelu, tavallisten menojen epääminen ja häpäisevien rituaalien toteuttaminen vahvistivat itsemurhaan liittyvää kammoa ja häpeää. Itsemurhaajan ruumiin erilaisella käsittelyllä siis tuotettiin ja ylläpidettiin käsitystä itsemurhan vääryydestä ja kammoksuttavuudesta. Vanhat käsitykset itsemurhasta yksilön henkilökohtaisten epäonnistumisten tuloksena tehtynä tekona ja vakavana syntinä selittävät osaltaan sitä, miksi itsemurhaa pidetään yhä vaikeana aiheena, vääränlaisena kuolemantapana ja vaiettuna tabuna. Vaikka vainajien poikkeava kohtelu ja erilaisten rangaistusten langettaminen on ainakin periaatteessa lopetettu, suhtautumista itsemurhiin leimaa yhä puhumattomuus, salailu ja häpeä. Monille itsemurha näyttäytyy yhä

Riikka Miettinen: Itsemurhan rituaalisen rankaisemisen merkitykset uuden ajan alun Ruotsissa ja Suomessa

tuomittavana syntinä tai viallisen ihmisen tekona, mikä jälkivaikutuksineen tavallaan jatkaa vuosisataista rankaisemisen perinnettä. (Uusitalo 2009.)⁵¹

Lähdeluettelo:

Alkuperäislähteet:

Abrahamsson, Peter 1726. *Swerikes rijkes lands-lag, som af rijksens råd blef öfwersedd och förbättrat... med anmärckningar uplagd*, Stockholm.

Becchius-Palmcrantz samlingar. Riksarkivet (RA): Riksarkivets ämnesamlingar Juridika I: Becchius-Palmcrantz samlingar, Vol. 5.

Een ynckelig wijsa 1685. Een ynckelig wijsa hwilken een Tydskt Student klaghelighen til een Jungfru anställer. Then honom sin troo och låffuen liftelighen rygger. Hwilken när han förnimmer tagher han sigh sielff ynckelighen affdagha. Vuoden 1685 painos.

Förrarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686–1736. Sarjassa Sjögren, Wilhelm (utg.), 1900-1909, *Förrarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686–1736*, I–VIII. Uppsala: Almqvist & Wiksell.

Gezelius, Johannes 1673 [1836]. *Perbreves Commonitiones: eller korta påminnelser, hwilka tilförende styckewijs, effter som tillfälle hafwer gifwitz i visitationerne, äro vthi församblingarna effterlemnade; men nu på nytt församblingarna, och i synnerheet Ven. clero, i detta lofl. stiftet til nytto...sammandragne och publicerade aff Johanne Gezelio*. Teoksessa Lagus, Wilhelm Gabriel (utg.), *Samling af Domkapitlets i Åbo Circulär-Bref ifrån år 1564–1700*, Åbo.

Kansallisarkisto (KA): Renovoidut tuomiokirjat. Tapauksia kerätty erityisesti tuomiokirjakortistojen avulla seuraavista tuomiokunnista: Ala-Satakunta I, Ala-Satakunta II, Kajaanin vapaaherrakunta, Kymenkartanon lääni, Kymenkartano ja Lappee, Käkisalmen lääni, Jääski, Lappee, Ranta ja Äyräpää, Jääski, Ranta ja Äyräpää II, Masku ja Vehmaa, Pohjois-Pohjanmaa, Turun raastuvanoikeus, Vehmaa & Ala-Satakunta I, Vehmaa & Ala-Satakunta II, Ylä-Satakunta.

Kirkkolaki 1686 (1686/1986). Teoksessa Hellemaa, Lahja-Irene & Jussila, Anja & Parvio, Martti (toim.), *Kircko-laki ja ordningi 1686. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 444.

Kirkkolaki 1869. Wikiaineisto: *Hautaus (laki)*. [online] Saatavilla osoitteessa: http://fi.wikisource.org/wiki/Hautaus_%28laki%29 [luettu 20.11.2011].

Konung Christoffers Landslag 1442 (1442/1869). Teoksessa Schlyter, Carl Johan (julk.), *Samling af Sweriges gamla lagar*. Vol. XII. Lund.

⁵¹ Itsemurhatabun ilmenemisestä ja esim. yksittäisten pappien ja viranomaisten reaktioista tänä päivänä, ks. esim. Surunauhan Keskustelualue. Aiheet: Itsemurhan salailu, Mitä raivostuttavaa teille on sanottu?

Kuningas Kristoferin maanlaki (1442/1926). Suom. Abraham Kollanius. Teoksessa Rapola, Martti (julk.), *Suomen kielen muistomerkkejä III: 1*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 82.

Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686. Sarjassa Riksarkivet (utg.) 1872-1920, *Handlingar rörande Sveriges historia. Andra serien, II-IV. Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686. Första-andra afdelningen*. Stockholm: Norstedt.

Lagförslag af 1643 års andra lagberedning, afgifvet den 8 Augusti 1643. Teoksessa Wahlberg, C. J. (saml.) 1878, *Åtgärder för Lagförbättring 1633-1665*. Uppsala: Aftryck ur Uppsala Universitets Årskrift 1877 och 1878

Lagkommissionens protokoll 1694-1711. Teoksessa Sjögren, Wilhelm (utg.) 1901, *Förrarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686-1736, II*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.

Landsarkivet i Uppsala (ULA): Kortregister över Svea Hovrätts brev till länsstyrelserna, Svea hovrätts utslag/kriminaldomar: Gävleborg län, Kopparberg län, Uppsala län, Örebro län, Västmanlands län, 1633-1700.

Landsarkivet i Uppsala (ULA): Faluns rådhusrätt och mag. arkiv, Grimstens häradsrätts arkiv, Kopparbergs läns häradsrättsarkiv, Kopparberg länsstyrelses arkiv, Lindebergs rådhusrätts arkiv, Trögds häradsrätts arkiv, Uppsala länsstyrelses arkiv, Åsunda häradsrätts arkiv, Västmanlands läns domstolarkiv, Västmanlands länsstyrelses arkiv, Örebro länsstyrelses arkiv.

Loccenius, Johannes 1673. *Johannes Loccenii IC. Synopsis Juris Publici et Privati, Ad Statum & Leges Regni Sveciæ accommodata*. Gothenburg.

Nova Ordinantia Ecclesiastica 1575 [1872]. Teoksessa *Handlingar rörande Sveriges historia. Andra serien, II. Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686. Första afdelningen*. Stockholm: Norstedt 1872.

Riksarkivet (RA): Svea Hovrätts arkiv (SHA), Domböcker: Gävleborgs län, Jämtlands län, Kopparbergs län, Stockholms län, Upplands län, Uppsala län, Västmanlands län, Västernorrlands län, Örebro län.

Riksarkivet (RA): Svea Hovrätts arkiv (SHA). Huvudarkivet B III b 1: 2 ja D III a: 1.

Surunauhan Keskustelualue. Surunauha ry:n keskustelualue. [online] Saatavilla osoitteessa: <http://www.surunauha.net/Keskustelu/> [luettu 20.1.2012].

Vuoden 1571 kirkkojärjestys 1571/1932. Teoksessa Samfundet pro fide et christianismo (julk.), *Laurentius Petris Kyrkoordning av år 1571*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag.

Vuoden 1734 laki. Julk. Agricola: *Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki*. [online] Saatavilla osoitteessa: <http://agricola.utu.fi/hist/kkktk/lait/1734/index.html> [luettu 16.9.2011].

Kirjallisuus:

Achté, Kalle & Lönnqvist, Jouko & Pentikäinen, Juha 1985. Vanha suomalainen kuolemankulttuuri. Teoksessa Ruth, Jan-Erik & Heiskanen, Pirkko (toim.), *Kuolema elämän keskellä*, 58–71. Helsinki: Otava.

Amundsen, Darrel W. 1989. Suicide and Early Christian Values. Teoksessa Brody, Baruch A. (toim.), *Suicide and Euthanasia. Historical and Contemporary Themes*, 77-153. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, Philosophy and Medicine vol 35.

Douglas, Mary 2000 [1966]. *Puhtaus ja vaara. Rituaalistisen rajanvedon analyysi*. (käänt. Virpi Blom ja Kaarina Hazard). Tampere: Vastapaino.

Ferngren, Gary B. 1989. The Ethics of Suicide in the Renaissance and Reformation. Teoksessa Brody, Baruch A. (toim.), *Suicide and Euthanasia. Historical and Contemporary Themes*, 155-181. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, Philosophy and Medicine vol 35.

Foucault, Michel 1980 [1975]. *Tarkkailla ja rangaista*. (ranskan kielestä suom. Eevi Nivanka). Helsinki: Otava.

Gennep, Arnold van 1960 [1909]. *The Rites of Passage*. (ranskan kielestä käänt. Monika B. Vizedom & Gabrielle L. Caffee). London: Routledge & Kegan Paul.

Hall, B. Rudolf 1928. *Rudbeckii kyrkodisciplin och vissa av dess förebilder*. Lund: Föreningen för svensk undervisningshistoria, Årsböcker i svensk undervisningshistoria serievolym 23 (1928), årsvolym: 1.

Houston, R.A. 2010. *Punishing the Dead: Suicide, Lordship, and Community in Britain, 1500-1830*. Oxford: Oxford University Press.

Jansson, Arne 1998. *From Swords to Sorrow. Homicide and suicide in early modern Stockholm*. Stockholm: Acta universitatis stockholmiensis, Stockholm studies in economic history 30.

Jansson, Arne 2004. Suicidal Murders in Stockholm. Teoksessa Watt, Jeffrey R. (toim.), *From Sin to Insanity. Suicide in Early Modern Europe*, 81–99. New York: Cornell University Press.

Jarrick, Arne 2000. *Hamlets fråga. En svensk självmordshistoria*. Stockholm: Norstedts.

Kilpinen, Pekka 1996. Väärin kuoltu. *Yliopisto-lehti* 14/1996, Acta Universitatis Helsingiensis. Saatavilla myös osoitteessa: http://yliopistolehti.helsinki.fi/1996_14/ylart3.htm [luettu 16.9.2011].

Riikka Miettinen: Itsemurhan rituaalisen rankaisemisen merkitykset uuden ajan alun Ruotsissa ja Suomessa

Kjöllerström, Sven 1957. *Guds och Sveriges lag under reformationstiden*. Lund: Bibliotheca Theologiae Practicae 6.

Klemettilä, Hannele 2004. *Keskiajan pyövelit*. Jyväskylä: Atena.

Koslofsky, Craig 2004. "Controlling the Body of the Suicide in Saxony". Teoksessa Watt, Jeffrey R. (toim.), *From Sin to Insanity. Suicide in Early Modern Europe*, 48–63. New York: Cornell University Press.

Kuula, Kari 2006. *Helvetin historia. Pohjalta pohjalle Homeroksesta Manaajaan*. Helsinki: Kirjapaja.

Lederer, David 1997. The Dishonorable Dead: Elite and Popular Perceptions of Suicide in Early Modern Germany. Teoksessa Backmann, Sibylle & Künast, Hans-Jörg & Tlusty, B. Ann & Ullmann, Sabine (toim.), *Das Konzept der Ehre in der Frühen Neuzeit*, 347–363. Augsburg.

MacDonald, Michael & Murphy, Terence R. 1990. *Sleepless Souls. Suicide in Early Modern England*. Oxford: Clarendon Press, Oxford Studies in Social History.

Miettinen, Riikka 2009. *Metsään ja roviolle vai kirkkomaan ulkopuolelle? Itsemurha Lounais-Suomen alioikeuksissa ja maaseudulla puhdasoppisuuden ajalla*. Tampere: Tampereen yliopiston historiatieteen ja filosofian laitos, lisensiaatintutkimus.

Minois, Georges 1999. *History of Suicide. Voluntary Death in Western Culture*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Murray, Alexander 2000. *Suicide in the Middle Ages. Vol. II. The Curse on Self-Murder*. Oxford: Oxford University Press.

Mäkinen, Ilkka, Henrik 1997. The Decriminalization of Suicide in Sweden. Paper 3. Teoksessa Mäkinen, Ilkka Henrik, *On Suicide in European Countries. Some Theoretical, Legal and Historical Views on Suicide Mortality and Its Concomitants*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Sociology. N.S. 5.

Nygård, Toivo 1994. *Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa*. Jyväskylä: Studia Historica Jyväskyläensia 50.

Næss, Hans Eyvind & Österberg, Eva 2000. Sanctions, agreements, sufferings. Teoksessa Österberg, Eva & Sogner, Solvi (toim.), *People Meet the Law. Control and Conflict-handling in the Courts. The Nordic Countries in the post-Reformation and the pre-industrial period*, 140-166. Oslo: Universitetsforlaget.

Ohlander, Ann-Sofie 1986. *Kärlek, död och frihet. Historiska uppsatser om människovärde och livsvillkor i Sverige*. Stockholm: Norstedt.

Riikka Miettinen: Itsemurhan rituaalisen rankaisemisen merkitykset uuden ajan alun Ruotsissa ja Suomessa

Pajuoja, Jussi 1989. Itsemurhat ja laki. Teoksessa Achté, Kalle & Lindfors, Olavi & Lönnqvist, Jouko & Salokari, Markku (toim.), *Suomalainen itsemurha*, 127–139. Helsinki: Psykiatrian tutkimussäätiön kirjasarja 3.

Pajuoja, Jussi 1995. *Väkivalta ja mielentila: oikeussosiologinen tutkimus syyntakeisuussäännöksistä ja mielentilatutkimuksista*. Helsinki: Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 201.

Pentikäinen, Juha 1990. *Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 530.

Pihlajamäki, Heikki & Mäkinen, Virpi & Varkemaa, Jussi 2007. *Keskiajan oikeushistoria*. Helsinki: SKS, Tietolipas 213.

Pirinen, Kauko 1967. Itsemurhan ongelma kirkon opettajien ja kirkkolainsäätäjien pohtimana. *Vartija* vol. 80 (1967), no. 2, 17–22.

Rimpiläinen, Olavi 1971. *Läntisen perinteen mukainen hautauskäytäntö Suomessa ennen isoavihaa*. Helsinki: SKHS, Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 84.

Salmela, Anu 2011. Järkensä menettäneet – henkensä hukanneet. Mielenhäiriöt naisten itsemurhien selittäjänä 1800-luvun lopun Suomessa. *Hybris* 3/2011. Saatavilla osoitteessa: <http://hybrislehti.net/node/71> [luettu 10.1.2012].

Sihvo, Jouko 1989. Kristinuskon vaikutus itsemurhiin suhtautumisessa. Teoksessa Achté, Kalle & Lindfors, Olavi & Lönnqvist, Jouko & Salokari, Markku (toim.), *Suomalainen itsemurha*, 140–160. Helsinki: Psykiatrian tutkimussäätiön kirjasarja 3.

Uusitalo, Tuula 2009. Itsemurha – Vaiettu kuolema. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola Anneli (toim.), *Tabujen kahleet*, 117–150. Tampere: Vastapaino.

Vandekerckhove, Lieven 2000. *On Punishment. The Confrontation of Suicide in Old-Europe*, Leuven: Leuven University Press, Samenleving Criminaliteit & Strafrechtspleging 19.

Vilkuna, Kustaa H.J. 1996. Jumala elä rankaise minua. Yksilöllisen subjektin synty. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki (toim.), *Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa*, 71–93. Jyväskylä: Kopi-Jyvä Oy.

Riikka Miettinen, FL, on Tampereen yliopistossa historian jatko-opiskelija ja tutkii väitöskirjassaan itsemurhien oikeudellista käsittelyä suurvalta-ajan Ruotsissa.